№ 152 ԿԻՐԱԿԻ 13 ՅՈՒԼԻՍԻ

1914

ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ԿԻՐԱԿԻ 13 ՅՈՒԼԻՍԻ № 152

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 ռուբլի. ամսական 85 կոպ.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Соломоновская ул., № 21.
Tiflis, Rédaction „Mschak"
Խմբագրատան տելեֆօն № 2—53.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզվով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20—10 կոպ.
Տպարանի տելեֆօն № 67.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՄՇԱԿ

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ». Соломоновская ул., № 21.
TIFLIS, Rédaction du journal «MSCHAK».

ՅՈՒԼԻՍԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ 6 ՌՈՒԲ.
Բաժանորդագրվել կարելի է իւրաքանչիւր ամսի 1-ից սկսած:
Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ: ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ և 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԷՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ:

Յայտարարութիւնների համար պէտք վճարել I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպ.:
1914 թւի տարեկան բաժանորդները, որոնք առ 1-ն յունվարի 1915 թ. լրիւ վճարած կլինեն բաժանորդավճար 10 ռուբլին, ՁՐԻԱԲԱՐ կը ստանան հետևեալ 2 գրքերից մէկն ու մէկը. «ԳՐ. ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ 1865—1871 Թ.», «ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՆԵՐ» Վրժենի:

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

КИНОПЛАСТИКОНЪ

— или —
ТЕАТРЪ ИСКУССТВЕННЫХЪ ЛЮДЕЙ
Михайловскій пр., № 163
Съ воскресенья 13-го іюля, будутъ демонстрироваться

КИНОПЛАСТИКОНЪ БЕЗЪ ЭКРАНА:
МЕНУЭТЪ. поющая.
Бѣлая статуя. Комическая.
КУРАНТЪ.

КИНЕМАТОГРАФЪ.
ЧЕСТЬ ИГРОКА. Современная захватывающая драма.
Прозрѣвшая душа. Сильная драма въ 2-хъ частяхъ.
Леоксъ опоздалъ умереть. Дивная комедія.

Картины демонстрируются въ САДУ подъ музыку концертно-вѣнскаго ОРКЕСТРА.
Начало въ воскресные и праздничные дни въ 6 ч., а въ будніе въ 7 ч. веч.
Цѣны мѣстамъ отъ 20 коп.
ДИРЕКЦІЯ.
709. 1—1

Թիֆլիսի Առևտրական Բանկը

սրանով յայտարարում է ի գիտութիւն հանրութեան, որ ինքն ընդունում է դրամական փոխադրութիւններ Թիւրքահայաստանի ՎԱՆ և ԷՐԶՐՈՒՄ քաղաքները:
(4.) տ. 707. 4—1

ԿՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ԵՒ ՎԻՐԱԲՈՒԺԱԿԱՆ
ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Ռտիշչեվսկայա 13, տելէֆօն 4—21.
Ընդունելութիւն թէ կանանց և թէ ենրեն, նոյնպէս և վիրաբուժութեան կարիք ունեցող մնայուն (стаціонаръ) հիւանդների (բացի վարակիչ և հոգեկան հիւանդութիւններից) վաղօրօք գրվելու պայմանով:
Ընդունելութիւն՝ կանանց հիւանդ. ամեն օր՝ ժ. 11—12 առ.:

Հիւանդանոցի բժիշկները
Ա. Ա. Յարութիւնեան
Ն. Ն. Վեսելովզորով
Վ. Ա. Զակրժևսկի
Ի. Գ. Կալամկարեան
Ա. Ա. Նովիցկիյ
Գ. Ն. Տէր-Ներսէսեան
Ա. Ր. Փիշէր
Ս. Պ. Շահպարոնեանց
(հ.4.) տ. 868. 100—71

ՆԿԱՐԻՉ
Ա. ՖԷԹՎԱՃԵԱՆԻ ԱՆԻԻ ԱԼԲՈՄԸ

◆ գունաւոր ◆
Լոյս տեսած Վիէննայի Գասֆիշէ Քոնստ Ինդուստրի Կայսերական Ընկերութեան տպարանում:
ԾԱԽՎՈՒՄ Է Թիֆլիսում մեծաքանակ—Մատինեանցի խանութում (Մադաթեան կրպ). իսկ հատով—«Բլան է Նուար» խանութում և «Գուտենբերգ» գրավաճառանոցում:
Գինը—հատով՝ 1 ր. 20 կ., մեծաքանակ գնողներին զեղչ 20%.
(4.) տ. 122. 25—22

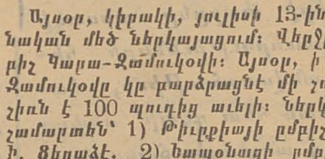

ՑԻՐԿ
ՖԻՒՊԱՏՕՎԻ

Այսօր, կիրակի, յուլիսի 13-ին, տեղի կունենայ տօնական մեծ ներկայացում: Վերջին գաստրոլը հայ ըմբիշ Կարա-Ջամուկօվի: Այսօր, ի միջի այլոց, Կարա-Ջամուկօվը կը բարձրացնէ մի չուգունեթաշ, որի կշիռն է 100 պուդից աւելի: Ներկայացման վերջը կըմբշամարտեն՝ 1) Թիւրքիայի ըմբիշ Հակկը-Սուլէյմանը և Ի. Ցերաձէ. 2) Նապօնացի ըմբիշ Օնո-Օկի-Ցարօն և մայորոս Ձեվչենկօ. 3) Կոզակ Դօբրուշը և բումինացի Դումէտրեսկօ. 4) Դոդաշվիլի և Ցարենկօ. 5) ռուսշվէյցարական ըմբշամարտ գօտիներով՝ Կորշի և Բրզենաչվիլիի միջև: Բոլորն էլ վճռական: 704. 1—1

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Մ. Ի. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ

(Ասսիստենտ Բեռլինի պրօֆ. Պօզնէրի)
ԱՐԴԷՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁԵԼ Է ԲԵՐԼԻՆԻՑ և մայիսի 1-ից ընդունում է հիւանդներին ՊԵԱՏԻԳՕՐՍԿՈՒՄ: (Կովկասեան հանքային ջրերում):
Հասցէն՝ Пятигорскъ, Елизаветинская ул. д. Архипова, за соборомъ.
(4. հ.) տ. 104. 50—43

ԲԺԻՇԿ
Շուշանիկ Նաքաբեան

Կանանց հիւանդութիւնների և մանկաբարձութեան մասնագէտ, տեղափոխվելով հանքային ջրերը՝ Պեատիգօրսկում և Էսէնտուկում մայիսի սկզբից ընդունում է հիւանդներ:
Հասցէն Пятигорскъ, за соборомъ, Елизаветинская ул. д. Архипова.
տ. (Ե.հ.4.) 458. 25—24

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊՈՒԱՆԿԱՐԷՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

10 յուլիսի

ԿՐՕՆՇՏԱԴ.— (Պաշտօնական): «Ֆրանս» ռազմանաւի վրա կայացած ճաշկերոյթի ժամանակ, պրեզիդենտ Պուանկարէն արտասանեց հետևեալ ճառը. «Ձերդ Մեծութիւն. ես չեմ ուզում հեռանալ այս ափերից, նախքան Ձերդ Մեծութեան յայտնելու, թէ որքան զգացված եմ այն սիրուց ու սիրալիրութիւնից, որով վկայեցիք Դուք ինձ, իմ այստեղ գալովս, և այն ջերմ ընդունելութիւնից, որին հանդիպեցի ես ռուս ժողովրդի կողմից: Ինձ ցոյց տուած ուշադրութեան մէջ՝ իմ երկիրը կը տեսնի մի նոր գրաւական այն զգացումների, որոնց Ձերդ Մեծութիւնը ցոյց է տուել նրա վերաբերմամբ, և պայծառ հաստատութիւն անքակտելի դաշնակցութեան, որ միացնում է Ռուսաստանին և Ֆրանսիային: Այն բոլոր հարցերի վերաբերմամբ, որ ամեն օր արձանանում են երկու պետութեան առաջ և պահանջում նրանց ու նրանց դիւանագէտների համերաշխ գործունէութիւնը, միշտ համեբաշխութիւն է եղել, կը լինի և յետագայում, առաւել ևս, որ երկու երկիրներն էլ բազմիցս փորձել են նրա օգուտը, որ ձեռք է բերվել նրանց մշտական գործակցութեամբ, և որ նրանց երկուսի միևնոյն խաղաղասիրական իդէալը ուժի, պատուի և արժանապատուութեան մէջ է: Ես խմում եմ կենացը Ձերդ Մեծութիւնների, Նորին Մեծութիւն Թագուհի Կայսրուհի Մարիա Ֆէոդորովնայի, Նորին Կայսերական Բարձրութիւն Գահաժառանգի և Կայսերական Ընտանիքի. ես խմում եմ Ռուսական Կայսրութեան փառքի համար»:

Թագաւոր Կայսրը պատասխանելով պրեզիդենտին, արտասանեց հետևեալ բաժակաճառը.

Պարոն պրեզիդենտ. շնորհակալութիւն յայտնելով ձեր սիրալիր խօսքերի համար, Ես ուզում եմ մի անգամ ևս ասել ձեզ, թէ որպիսի ուրախութիւն էր Մեզ համար տեսնել ձեզ Մեր շրջանում: Ֆրանսիա վերադառնալով դուք բարեհաճէք յայտնել ձեր գեղեցիկ երկրին ողջ Ռուսաստանի հաւատարիմ բարեկամութեան և սրտագին համակրութեան արտայայտութիւնը: Մեր երկու դիպլոմատիական վարչութիւնների համերաշխ գործունէութիւնը և մեր ցամաքային ու ծովային զինված ույժերի եղբայրութիւնը կը թեթևացնեն գործը Մեր երկու կառավարութեան, որոնք կոչված են պաշտպանելու դաշնակից ժողովուրդների շահերը, ներշնչված խաղաղութեան իդէալով, որը իրանց առաջ են դնում Մեր երկու երկիրները իրանց ույժի գիտակցութեամբ: Այս գեղեցիկ նաւի վրա, որ կրում է Ֆրանսիայի փառաւոր անունը, Ես իմ ցանկութիւնների մէջ առանձին մուծում եմ ֆրանսիական փառապանծ նաւատորմիղը, բարձրացնելով Իմ բաժակը ձեր կենաց համար, պարոն պրեզիդենտ, և Ֆրանսիայի փառքի ու բարգաւաճման համար:

ԿՐՕՆՇՏԱԴ.— Ֆրանսիական էսկադրան առաւօտեան ժամը 4-ին մտաւ ծովը:

ԱՒՍՏՐԻԱՅԻ ՈՒԼՏԻՄԱՏՈՒՄԸ ՍԵՐԲԻԱՅԻՆ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

11 յուլիսի

ԲԷլգրադ.—Յուլիսի 10-ին, երեկոյեան ժամը 6-ին, աւստրիական դեսպանը սերբիական կառավարութեանը յանձնեց ուլտիմատում Սարաեվոյի սպանութեան առիթով: Պատասխանի համար նօտան որոշել է 48 ժամեայ ժամանակամիջոց:

Վիէննա.—Աւստրո-ունգարական կառավարութիւնը նօտայով դիմել է սերբիական կառավարութեանը, որի մէջ ցոյց է տալիս, որ Սերբիան ճանաչել է, որ իր իրաւունքները չեն շօշափվել Բոսնիայի և Հերցեգովինայի աննեքսիայով, և պարտաւորվեց առաջուց հրաժարվել բողոքից և ընդդիմադիր դիրք ընդունելուց աննեքսիայի խնդրի վերաբերմամբ, փոխել իր քաղաքական կուրսը Աւստրո-Ունգարիայի նկատմամբ և միապետութեան հետ բարի դրացիական յարաբերութիւններ պահպանել: Մինչդեռ, վերջին տարիների պատմութիւնը, մանաւորապէս յունիսի 15-ի անցքը, ապացուցին, որ Սերբիայում գոյութիւն ունի յեղափոխական շարժում, որը նպատակ ունի խուժել աւստրո-ունգարական տերրիտօրիայի մի մասը: Այդ շարժումը, որ ծնունդ է առել սերբիական կառավարութեան աչքի առաջ, վերջ ի վերջոյ անցել է թագաւորութեան սահմաններից՝ ահաբեկութեան և մահափորձերի գործողութիւններով: Սերբիական կառավարութիւնը ոչ միայն չը կատարեց 1909 թ. մարտի 31-ի դեկլարացիայի ձևական պարտաւորութիւնները, այլ և անգամ միջոցներ ձեռք չառաւ շարժումը ճընշելու: Սերբիական կառավարութեան այդ ոճրալի համբերողութիւնը չը դադարեց անգամ այն մոմենտին, երբ յունիսի 15-ի անցքերը աշխարհին ցոյց տուին այդ համբերողութեան ցաւալի հետևանքները: Յունիսի 15-ի սպանութեան յանցաւորների ցուցմունքներից և խոստովանութիւններից պարզվեց, որ Սարաեվոյի սպանութիւնը պատրաստված է եղել Բէլգրադում, զէնքեր և պայթուցիկ նիւթեր մարդասպաններին հասցրել են սերբիական օֆիցէրներն ու պաշտօնեաները, որոնք մտնում են ժողովրդին պաշտպանող պահակախմբի կազմի մէջ, և զինված ոճրագործների անցքը դէպի Բոսնիա կազմակերպել են սահմանագլխի սերբիական բարձր պաշտօնեաները: Քննութեան մատնանշած այս հետևանքները պարտականութիւն են դնում աւստրո-ունգարական կառավարութեան վրա՝ վերջ դնել պրոպագանդին, որ մշտական սպառնալիք է միապետութեան հանգստութեան համար: Այդ նպատակին հասնելու համար, աւստրո-ունգարական կառավարութիւնը ստիպված է խնդրել սերբիական կառավարութիւնից՝ պաշտօնապէս յայտնել, որ ինքը դատապարտում է պրոպագանդան, որ ուղղված է միապետութեան, և պարտաւորվում է միջոցներ ձեռք առնել այդ պրոպագանդան ճնշելու: Որպէսզի այդ պարտաւորութեանը առանձին հանդիսաւոր բնոյթ տրվի, սերբիական կառավարութիւնը իր պաշտօնական օրգանի յուլիսի 13-ի №-ում, առաջին երեսին պէտք է տպի յայտարարութիւն, որով դատապարտում է պրոպագանդան, ցաւելով պրոպագանդայի ողբալի հետևանքների մասին, և այն մասին, որ նրան մասնակցել են սերբիական օֆիցէրներ և պաշտօնեաներ, մատնանշելով որ ինքն ամենախիստ միջոցներ ձեռք կառնի այն անձանց դէմ, որոնք մեղադրվում են նման պրոպագանդայի մէջ: Այդ յայտարարութիւնը անմիջապէս, Թագաւորի հրամանով, պէտք է յայտնվի զօրքին, հրատարակվի զինուորական պաշտօնական օրգանում: Այնուհետև սերբիական կառավարութիւնը պէտք է պարտաւորվի թոյլ չը տալ այնպիսի յայտարարութիւններ, որոնք արհամարհանք և ատելութիւն կը յարուցեն դէպի միապետութիւնը և տոգորված կը լինեն նրա տերրիտօրիալ անձեռնմխելիութեան դէմ ուղղված տենդենցներով: Երկրորդ՝ անմիջապէս փակել «Народная одбрана» ընկերութիւնը, գրաւել նրա գոյքը, նոյն միջոցները ձեռք առնել և միւս ընկերութիւնների վերաբերմամբ, որոնք զբաղվում են միապետութեան դէմ ուղղված պրոպագանդայով, և թոյլ չը տալ նման նոր ընկերութիւնների կազմակերպումը: Երրորդ՝ առանց յետաձգելու հեռացնել և վերացնել Սերբիայի ժողովրդական կրթութիւնից, ինչպէս ուսանողների վերաբերմամբ, նոյնպէս և կրթութեան միջոցներից այն ամենը, ինչ որ Աւստրո-Ունգարիայի դէմ պրոպագանդա տարածելուն կը ծառայի: Չորրորդ՝ զինուորական և վարչական ծառայութիւններից հեռացնել այն բոլոր օֆիցէրներին և պաշտօնական անձերին, որոնք յանցաւոր են միապետութեան վերաբերմամբ, որոնց անունները աւստրո-ունգարական կառավարութիւնը կը յայտնի նրանց կատարած արարքների ցուցմունքներով: Հինգերորդ՝ Սերբիա թոյլ տալ աւստրո-ունգարական մարմիններին՝ Սերբիայի հետ գործակցելու յեղափոխական շարժումը ճընշելու գործում, որպիսի շարժումը ուղղված է միապետութեան տերրիտօրիական անձեռնմխելիութեան դէմ: Վեցերորդ՝ դատական քննութիւն կատարել յունիսի 15-ի դաւադրութեանը մասնակցողների դէմ, որոնք գտնվում են Սերբիայում, ըստ որում Աւստրիայից ուղարկված անձինք մասնակցելու են այդ քննութիւնների պահանջած հետախուզութիւնների մէջ: Եօթերորդ՝ իսկոյն ձերբակալել կոմենդանտ Վօյ Տանկեվիչին և Միլան Ցիգանովիչին, սերբիական պետական պաշտօնեայ, որ խայտառակված է Սարաեվոյի գործի քննութեան հետևանքներով: Ութերորդ՝ իրական միջոցներ ձեռք առնել սերբիական իշխանութիւնների այն աջակցութեան դէմ, որ նրանք ցոյց են տալիս զէնք և պայթուցիկ նիւթեր ապօրինի կերպով սահմանը անցկացնելուն, հեռացնել և խիստ պատժի ենթարկել սահմանագլխի՝ Շաբացի և Լօզնիցի պաշտօնեաներին, որոնք դիւրացրել են Սարաեվոյի սպանութեան յանցաւորներին սահմանը անցնելը: Իններորդ՝ բացատրութիւն տալ սերբիական բարձր պաշտօնեաների յայտարարութեան առիթով, որոնք իրանց թոյլ տուին, յունիսի 15-ի սպանութիւնից յետոյ, չը նայած իրանց պաշտօնական դրութեան, թշնամական տոնով արտայայտվել միապետութեան դէմ: Տասներորդ՝ առանց յետաձգելու միապետութեանը յայտնել մատնանշված միջոցների իրականացման մասին: Աւստրո-ունգարական կառավարութիւնը պատասխանը սպասում է յուլիս 12-ի երեկ. ժամը 6-ին:

ՎԻԷՆՆԱ.—Բէլգրադի աւստրիական դեսպանին յանձնարարված է միսսիայի ամբողջ կազմով թողնել Սերբիան, եթէ ուլտիմատումի մէջ մատնանշված ժամանակին սերբիական կառավարութիւնը չը յայտնէ իր անպայման համաձայնութիւնը առաջարկված պահանջները կատարելու:

ԲԵՐԼԻՆ. «Լօկալ-Անցէյգեր» քննելով Աւստրիայի հանդէս գալը՝ ասում է. «Սերբիան պէտք է կամ կատարի Աւստրիայի պահանջները, կամ կործանվի»:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ.—(Պաշտօնական): «Правит. Вѣст.»-ի մէջ տպված է. «Կառավարութիւնը խիստ մտահոգված է տեղի ունեցող անցքերով և Աւստրո-Ունգարիայի Սերբիային ուղարկած ուլտիմատումով: Կառավարութիւնը ակնդէտ հետևում է սերբ-աւստրիական ընդհարումների զարգացմանը, որին Ռուսաստանը անտարբեր չէ կարող մնալ»:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

10 և 11 յուլիսի

ՊԱՐԻԶ.—Կայոյի դատավարութիւնը: Տիկ. Գէյդան նամակները յանձնում է Լաբօրիին, որը յայտնում է, որ երդուեալներին հնարաւորութիւն կը տրվի ծանօթանալ նրանց հետ: Ժօզէֆ Կայօն միանում է Լաբօրիի խօսքերին և շնորհակալութիւն է յայտնում տիկ. Գէյդանին, յայտնելով որ իր կինը, նամակների հետ եղած միջադէպը յեղաշրջելու համար, ցանկանում է նրանց հրատարակութիւնը:

ԹԵՀՐԱՆ.—Թագաւոր Կայսրը բարեհաճել է անձնական հեռագրով շնորհաւորել շահի հասունութիւնը և թագադրութիւնը: Բարձրագոյն հեռագիրը շահի և շրջապատողների վրա խոր տպաւորութիւն թողեց, որպէս նշանացոյց Ռուսաստանի բարեացակամութեան դէպի Պարսկաստանը և նոր թագաւորութիւնը:

ԼՕՆԴՕՆ.—Բուկինհեմեան կօնֆերենցիան փակվեց, որը ոչ մի համաձայնութեան չեկաւ: Մինիստրների խորհուրդը քննում է ստեղծված դրութիւնը:

ԲԷԼԳՐԱԴ.—Պաշիչի՝ Սերբիայում ճանապարհորդելու և արտասահման անցնելու պատճառով նրա պարտականութիւնները կատարում է ֆինանսների մինիստր Պաչու:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ.—Քաղաքապետի դիւանատան տեղեկութիւնների համաձայն, յուլիսի 10-ին գործի չեն կանգնել գործարանային և տպարանական 135,000 բանուորներ, որոնք մի քանի անգամ կամեցան ցոյցեր կազմել, բայց ոստիկանութիւնը ցրեց բոլորին, որի ժամանակ և ձերբակալվեցին 61 հոգի:

Առաւօտեան գործի կանգնեցին էլեքտրաքարշի ծառայողները: Էլեքտրաքարշի երթևեկութիւնը վերականգնված է: Ցուցարարները կամեցան կանգնեցնել էլեքտրաքարշը, որի ժամանակ փշրեցին մի քանի վագօնի ապակիներ: Ոստիկանութիւնը ցրեց ցուցարարներին:

ՌԻԳԱ.—Գործարանների և նաւահանգստի ծառայողների երկօրեայ գործադուլից յետոյ, աշխատանքները վերսկսվեցին: 10 բանւոր դատի են ենթարկվում գործող բանւորների վրա բռնութիւն գործ դնելու համար:

ՎԱՐՇԱՎԱ.—Քաղաքի և քաղաքամասերի 50 գործարաններում գործադուլ են արել 15,000 բանւոր:

ԼԻԲԱՎԱ.—Գործադուլ արին նաւահանգստի ծառայողները:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ.—Յուլիսի 10-ին, առաւօտեան ժամը 8-ին, Ցարսկօէ-Սէլօյում վախճանվեց «Гражданинъ»-ի հրատարակիչ իշխ. Մեշչերսկին:

ԼՕՁ.—Կայծակի հարուածից այրվեց Պետրօկօվսկիի թելի գործարանը: Վնասները հասնում են 20,000-ի:

ԵԿԱՏԵՐԻՆՕՍԼԱՒ.—Պավլօգրադի գաւառում կարկուտը ոչնչացրեց 3781 դես. ցանքսեր: Վնասները հասնում են 250,000-ի:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

ՊՕՂՈՍ ՆՈՒԲԱՐ ՓԱՇԱՅԻ ՆԱՄԱԿԸ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ

Վեհափառ Տէր.

Պատիւ ունեցանք ստանալու Ձերդ Ս. Օծութեան 630 թիւ և 28 ապրիլ 1914 թ. հայրապետական կոնդակը, և կը փութանք հաղորդել թէ անոր պարունակութիւնը մեր լաւագոյն ուշադրութեան առարկան ըրինք:

Ընդունեցանք նաև կաթողիկոսական դիւանին 692 թիւ և 4 մայիս թուական պաշտօնագիրը: Ձեր Վեհափառութիւնը կընայ ապահով ըլլալ թէ՝ պիտի չթերանանք համակերպելու այն յանձնարարութեանց, զոր այդ առթիւ բարեհաճած է ընել մեզի:

Անմիջապէս որ Եգիպտոս վերադարձայ, կատարելէ վերջ այն պաշտօնը զոր Ձեր Վեհափառութիւնը հաճած էր ինծի վստահիլ, Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդրոնական ժողովը յաճախ գումարուեցաւ, ճշդելու համար իր նոր ուղղութիւնը՝ Հայաստանի մէջ բարենորոգումներուն մօտալուտ գործադրութեան բերմամբ:

Եթէ պարագաները թոյլ չտուին մեզի տակաւին վերջնականապէս հաստատելու մեր Միութեան նոր ծրագիրը, սակայն և այնպէս իր յառաջիկայ գործունէութեան լայն գիծերը պատրաստեցինք և «Միութիւնի» մէջ հրատարակեցինք յայտարարութիւն մը, որուն պատճէնը ներփակ կը մատուցուի: Նոյնին կը կցենք նաև ճառախօսութիւնը, զոր արտասանեցի Միութեան

վերջին ընդհանուր ժողովին, և որ պիտի ցոյց տայ թէ՝ Միութիւնը արդէն մտահոգուած է այդ խնդրով։ Ինչպէս Ձեր Վեհափառութիւնը պիտի տեսնէ, մենք ներշնչուեցանք մեր Ընկերութեան հիմնական նպատակէն, հաշուի առնելով նոյնպէս այն նոր պահանջները, որ Հայաստանի մէջ մեր գործունէութեան բարեփոխումը հարկադրելու բնոյթը ունին։

Ձեր Վեհափառութիւնը, շատ իմաստութեամբ և հեռատեսութեամբ, մեր ազգասիրական և բարեգործական ընկերութեանց մասնաւոր ուշադրութիւնը կը հրաւիրէ երեք խնդրոց վրայ՝ կենսական ազգին ապագային համար.—դպրոցական հաստատութիւններ, տնտեսական ձեռնարկութիւններ և արտագաղթի դէմ միջոցներ, ճիշդ այդ խնդիրներն են զոր մենք ևս նշանած ենք մեր ծրագրին մէջ։

Տարակոյս չկայ որ հայրենի նահանգներուն մէջ մեր վարժարաններուն յաւելումովը և հողագործական ձեռնարկներուն ստեղծումովն է, որ կարելի պիտի ըլլայ մեր հայրենակիցներուն մտաւորական վերականգնումը և տնտեսական բարելաւումը։

Այդ նպատակն է արդէն զոր Միութիւնը որդեգրած է և զոր այժմ կոչուած է գործադրելու աւելի մեծ սահմանի մը մէջ, քան թէ անցեալին։

Նոր Թուականը, զոր առաջադրուած բարենորոգումներու գործադրութիւնը կը յայտարարէ, հայերուս առջև կը բանայ աշխատութեան շատ ընդարձակ դաշտ մը, ուր զանազան խմբակցութեանց և բարեսիրական ընկերակցութեանց հաւաքականութիւնը և համագործակցութիւնը ազգային վերականգնումի գործին բարերար ազդակները պիտի ըլլան։

Կոչը, զոր Ձեր Ս. Օծութիւնը իր օրհնաձիր կոնդակով կուղղէ, գերազանցապէս ազգասիրական, բարձր հեռատեսութեան գործ մըն է, և Հայկական Ընդհանուր Միութիւնը պարտականութիւնը կը սեպէ անոր ընդ առաջ երթալու, այնքան ևս յօժարակամ որ իր նպատակին իրագործումը ապահովելուն կը ծառայէ, բոլոր բարի կամեցողութեանց և ազնիւ անձնուիրութեանց համերաշխութեամբն իսկ։

Ձեր Վեհափառութեան բարձր հեղինակութիւնը պիտի գիտնայ բոլոր օժանդակութիւնները հաւաքել ազգային վերածնութեան ծրագրին շուրջ, զոր հանդիսաւորապէս կը յանձնարարէք բաւական կնճռալից րոպէի մը, երբ ամբողջ ազգը ամոքուած կը զգայ՝ իր ճակատագիրը յանձնուած տեսնելով իր սիրելի Հայրապետին իմաստութեանը։ Սպասելով որ մեզ վերին ատեանի շահախնդրող խնդիրներու խորունկ ուսումնասիրութիւնը լրանայ, մեր նոր ծրագրին պատրաստութեան տեսակէտով, կը կարծենք թէ՝ կրթական գործը պիտի կարենայ զգալապէս յառաջդիմել, շնորհիւ մեր ազգային վարժարաններուն յատուկ կրթական բաժինին՝ հանրային կրթութեան բիւջէին վրայ։

Այն ատեն կարելի պիտի ըլլայ մեր վարժարաններուն թիւը աւելցնել և անոնց մակարդակը բարձրացնել, բարձրագոյն և մասնաւոր վարժարաններու հաւանական հիմնարկութիւններով, ինչպէս՝ արհեստից, գործնական երկրագործութեան և այլն։

Միութիւնը ևս, որ հիմնուած է և Միացեալ միջոցաւ կը մատակարարէ 41 վարժարաններ, որոնց մին Վանայ Վարժապետանոցը և Դէօրթ-Եօլի Քէլէկեան Որբանոցը, կը յուսանք թէ ի վիճակի պիտի ըլլայ կրկնապատկելու իր դպրոցական հաստատութիւնները, քանի իր սեփական միջոցները ներեն։

Գալով մեր տարաբաղդ հայրենակիցներուն տնտեսական ողբալի կացութիւնը բարւոքելու հարկին, այդ բանը հրամայողաբար կը հարկադրուի և մեր ըմբռնումով պէտք է մեր առաջին մտահոգութիւններէն մին ըլլայ։

Բայց ոչ մէկ լուրջ գործողութիւն դրապէս կարելի պիտի ըլլայ, ցորքան երկրին մէջ ապահովութեան ռէժիմ չհաստատուի, գոնէ տարրական արդարութեան մը գործադրութեամբը։

Հայաստանի մէջ «սէնդիքաներու», «քոօպերատիվներու», «գիւղի ագրիքօլներու» ստեղծումը մեր հայրենակիցներուն համար անհագին օգտակարութիւն մը պիտի ունենայ։

Այսպիսի հաստատութիւնները, որոնց բարիքները վիճելի չեն, Եւրոպայի մէջ, և ատենէ մը ի վեր Եգիպտոսի մէջ ևս, շատ գոհացուցիչ արդիւնքներ տուած են։

Անձնապէս, լրջօրէն զբաղած եմ այս խնդրով և համոզուած եմ, որ սէնդիքալիզմը եթէ Հայաստանի մէջ հիմնուի, հողագործութեան մեծ թափ մը պիտի տայ։

Սակայն դժբաղդաբար Թիւրքիոյ մէջ չը կայ օրէնք մը, որ թոյլ տայ հողագործական դրամատուններու կամ սէնդիքաներու կազմութիւնը։

Ցորքան անշարժ կալուածներու գրաւի (իփօթէք) դրութիւնը և բարոյական անհատի սկզբունքը չհաստատուին, ինչպէս քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ, յանդուգն պիտի ըլլար, չըսելու համար անհնարին, այս մասին ոևէ նախաձեռնութիւն մը։

Ի հարկին, կարելի է հողագործական սէնդիքաներ կազմել, բայց ուր գտնել քրէդիի ստուկներ կամ հողագործական դրամատուններ՝ անոնց մատակարարութեան համար (միակ հողագործական դրամատունը, որ կը գործէ Թիւրքիոյ մէջ, պետական դրամատուն մըն է, և աւելի քաղաքական գործիք մը՝ յօգուտ քրիստոնեաներուն հողազրկման)։

Այս պայմաններու մէջ, մեր կեդրոնական ժողովը առ այժմ ոևէ հողագործական ընկերակցութիւններ կազմելու կարելիութիւնը չի տեսներ, որքան ատեն որ տիրող օրէնքները չեն բարեփոխուիր. իրեն ուրիշ բան մը չի մնար հետևաբար՝ բայց եթէ սպասել և միւս կողմէ աշխատիլ, որ այդպիսի մասնայատուկ օրէնքներ հաստատուին, քանզի անոնցմով և եթ հնար պիտի ըլլայ այդ գաւառներուն տնտեսական բարելաւումը։

Կը կարծենք թէ ասիկա պէտք է ըլլայ մին այն առաջնակարգ խնդիրներէն, որոնց վրայ օգտակար է հրաւիրել ընդհանուր քննիչներու ուշադրութիւնը, համոզելով իրենք իսկ առոր նախաձեռնութիւնը ստանձնել օսմանեան կառավարութեան մօտ, մանաւանդ որ մեզ կը հաւաստեն, թէ կառավարութիւնը մտադիր կը թուի խորհրդարանին ներկայացնել քանի մը օրինագիծներ, երկրին հողագործութեան ընդհանուր վիճակին բարելաւման համար։

Միակ բանը, որ Միութիւնը պիտի կըրնար թերևս ներկայիս մէջ ընել, ան ալ գրաւուած կամ գրաւի տակ դրուած և ծախուած հողերը գնելով՝ վճարման դիւրութիւններով և առանց տոկոսի հայ հողագործներուն ծախելու ձեռնարկն է։

Բայց որպէսզի Միութիւնը կարենայ նուիրուիլ այդ անհունօրէն օգտաւէտ գործին, պէտք ունի դրամագլուխներու, որ դժբաղդաբար մեր Ընկերութեան ներկայ հասոյթները կանցնին։

Միութեան նպատակն է, իր հիմնական կանոնագրին համաձայն, օգնել այն հայերուն, որ հաւատարիմ մնացած են հայրենի երկրին. այդ նպատակը կը համապատասխանէ արդարև Ձեր Վեհափառութեան յանձնարարութեան՝ արգիլելու մեր հայրենակիցներուն արտագաղթը, անիկա հողին կապելով։

Հողային սեփականատիրութեամբ և հողագործութեան յառաջդիմութեամբ միայն մեր ազգին գոյութիւնը և բարգաւաճումը այսուհետև պիտի կրնան երաշխաւորուիլ. մեր բոլոր ջանքերը պէտք է ուրեմն ձգտին այդ իդէալը իրականացնելու։

Բայց Ձեր Վեհափառութիւնը գիտէ հարկաւ, որ այդ յառաջադրութեան մէջ յաջողելու համար կարևոր հասոյթներու և վեհանձն նուիրատուութեանց պէտք կայ։

Համերաշխութեան և անձնուիրութեան ոգին, զոր մինչև ցարդ մեր բարեկեցիկ հայրենակիցները հաճեցան ցոյց տալ դէպի Միութիւնը, մեզի թոյլ կուտայ յուսալու թէ՝ այս նպատակին համար ոչ ոք պիտի զլանայ մեզի իր աջակցութիւնը։ Ատոր համար կը բաւէ որ Ձեր Վեհափառութիւնը բարեհաճի բարձրացնել իր ձայնը ի նպաստ մեր ազգօգուտ ծրագիրներուն. այդ հայրական ձայնը պիտի շարժէ բոլոր սիրտերը, և ոչ ոք պիտի վարանի այլևս մեզի ընծայելու իր օգնութիւնը։

Արդէն յօգուտ մեր առաջադրութեանց նոր և վեհանձն մասնակցութիւններ ապահովելու մտածումով է որ պատուիրակ կարգեցինք մեր աշխատակիցը՝ դոկտ. Ն. Տաղաւարեան, որ պաշտօն ունի անմիջապէս Կովկաս ուղևորուելու և յետոյ Հայաստանի մէջ ևս ուսումնասիրական շրջան մը ընելու։

Ամենախոր ակնածանօք,
Ի դիմաց Հ. Բ. Ը. Միութեան
կեդր. վարչ. ժողովի՝
Ատենապետ՝ Պօղոս Նուպար

(«Արարատ»)

ՀԱՅԱԳԵՐՄԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՒԷՐԸ

Մեծ պետութեանց շարքին, որոնք շահագրգռուած են աւելի կամ նուազ չափով Հայաստանի ճակատագրով, Ռուսիայէն յետոյ Գերմանիան արդէն գրաւած է երկրորդ տեղը։ Կան ծանրակշիռ հիմեր սպասելու, որ միջազգային յարաբերութեանց և շահերու հաւանական դասաւորումը հետզհետէ աւելի ներզօր և գործօն ընթացք մը տայ Գերմանիոյ կատարած դերին Մերձաւոր Արևելքի մէջ։

Այսպիսի պարագաներու տակ հայութեան համար կենսական անհրաժեշտութիւն մը կը դառնայ աւելի սերտ ծանօթութիւն մը գերման ազգին հետ։ Հայ ժողովուրդը այլ ևս անկարող է գոհանալ Գերմանիոյ վրայ ունեցած իր նախկին վեր ի վերոյ, պատահական և մեծ մասամբ անուղղակի և աչառու միջնորդութեամբ ձեռք բերուած տեղեկութիւններով և գնահատումներով, և հրամայաբար կը հարկադրուի այս մասին աւելի ճշգրիտ, կանոնաւոր և անմիջական ծանօթութիւն մը մշակել։ Մանաւանդ որ ժամանակակից Գերմանիոյ կուլտուրան իր ներկայացուցած հոյակապ արժէքներով աշխարհիս ամենէն մեծ և առողջ քաղաքակրթութիւններէն մէկն է և մեզի համար հազիւ թէ հնարաւոր ըլլայ բնականոն և խորունկ իւրացում մը մարդկային մտքի և աշխատանքի գերագոյն բարիքներուն, եթէ գերման հանճարի ստեղծագործութիւնները շարունակեն կամ խպառ անյայտ մնալ կամ աղաւաղուած եղանակով ներկայանալ մեր ազգին։

Միւս կողմէ՝ գերման ժողովրդի և նոյն իսկ անոր հանրային ղեկավար տարրերու մեծ մասին հայութեան վրայ ունեցած թիւր և արտառոց ըմբռնումները մեծապէս կը վնասեն հայ ազգային դիրքին և շահերուն, ինչպէս որ մօտիկ անցեալին մէջ իսկ արդէն այնքան անչափելի վնասներ հասուցած են հայ ազգին։

Ահա այս կարևոր նկատումներէն մղուած՝ ստորագրեալներս կը կազմակերպենք «Հայագերման ընկերութիւնը», որ երկու ազգերու փոխադարձ շփման և կուլտուրական մերձեցման զօրաւոր խթան մը պիտի ըլլայ։

«Հայագերման ընկերութիւնը», ունենալով գերազանցապէս կուլտուրական բնոյթ իր նպատակները արդիւնաւոր և անարգել կերպով հետապնդելու համար, կը դրուի քաղաքական տեսակէտներով չէզոք գետնի մը վրայ, ուր կարող են համախմբուիլ ամեն դասակարգի, դաւանանքի և ուղղութեան պատկանող տարրեր ու անհատներ։

«Հայագերման ընկերութիւնը» ոչ միայն չունի քաղաքական տարամերժ հակումներ, այլ ընդհակառակը կոչուած է կենսագործ օրինակ մը դառնալու նոյնանման այլ միութեանց գոյացման՝ նաև կուլտուրական միւս երկիրներուն մէջ—հայառուս, հայաֆրանկ, հայ-անգլիական և հայ-իտալական նոյնանպատակ ընկերութիւններու կազմակերպ գործունէութիւնը պիտի լրացնէ միայն այն աշխատանքը, զոր պիտի կատարէ «Հայագերման ընկերութիւնը»։ Որովհետև այսպէս բազմակողմանի շփման միջոցով է, որ հայութիւնը պիտի կարենայ գտնել և հարթել իր առողջ և արագ զարգացման ուղին։

«Հայագերման ընկերութեան» նպատակները կամփոփուին հետևեալ կէտերու մէջ.

1) Տարածել հայ ժողովրդի մասին արդար և անաչառ գնահատում մը Գերմանիոյ մէջ, և գերման ժողովրդի մասին հայոց մէջ։

2) Միջնորդել հիմնական ծանօթութիւն մը հայ ժողովրդի ստեղծագործութեանց մասին համաշխարհային կուլտուրայի մէջ, և գերման ժողովրդի ձգտումները հայ կուլտուրայի զարգացման համար։

3) Մշակել անձնական յարաբերութիւններ գերմաններու և հայերու միջև, մանաւանդ անոնց, որոնք Գերմանիա կը սորվին։

Այս նպատակներու իրագործման համար հետևեալ միջոցները պիտի նկատի առնուին.

1) Մատակարարում ճշգրիտ տեղեկութիւններու Հայաստանի վիճակի մասին գերման մամուլին։

2) Հրատարակում ամսագրի մը երկու լեզուներով, որ պիտի ներկայացնէ հայ կուլտուրան գերման հանրութեան և ճամբայ բանայ գերման կուլտուրային՝ դէպի Հայաստան։

3) Թարգմանութիւն արժէքաւոր հայ գրական գործերու գերմաներէնի և գերման գործերու հայերէնի։

4) Հիմնում գիտական հայ գրադարանի մը Գերմանիոյ մէջ հայ լեզուի, կուլտուրայի և պատմութեան ուսումնասիրութեան համար։

5) Տարածում գերման լեզուի դասաւանդութեան հայ դպրոցներուն մէջ։

6) Հիմնում տեղեկատու բիւրոյի մը Գերմանիոյ մէջ հայ ուսանողներու համար և ստեղծումն դիւրութեանց՝ զանոնք ներմուծելու գերման ընտանիքներու մէջ։

Կը խնդրենք բոլոր անոնցմէ, որոնք կուզէին նպաստել վերոյիշեալ նպատակներուն, ուղարկել իրենց թանկարժէք մասնակցութեան համաձայնութիւնը հետևեալ հասցէին՝ Dr. James Greenfield, Berlin-Wilmersdorf, Brandenburgische Str. 22.

Կոմիտէ՝

Dr. Lepsius, Professor Dr. Marquardt, Professor D. Rade, Lic. Dr. Rohrbach, Pfarrer Stier. Ջէմս Գրինֆիլդ, Ռ. Դարբինեան, Աւետիք Իսահակեան, բժ. Ա. Հայրանեան, բժ. Մ. Մուրադեան, բժ. Ա. Շահրազեան։

—

Վերոյիշեալ նորակազմ ընկերութեան գերմաներէն կոչին առաջին իսկ առիթով արձագանք են տուել գերմանացի յայտնի պետական և հասարակական գործիչներ, հոգևորականներ, պրոֆեսօրներ, գրողներ և գեղարուեստագէտներ, հրապարակախօսներ, զինուորականներ, վաճառականներ ու առևտրականներ և այլն։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԶՐՈՅՑ

I

Ընթերցողները գիտեն, որ Թիֆլիսում ահա երկրորդ տարին է, ինչ գոյութիւն ունի Հայ Երաժշտական Ընկերութիւնը, որի անդրանիկ ընդհ. ժողովի նախագահը եղել էր «Մշակի» խմբագիրը հանգուցեալ Ալ. Քալանթարը։ Երկու տարի առաջ, երբ այդ Ընկերութիւնը իր անդամների նուազ քանակով իր գործունէութիւնը սկսեց, շատ-շատերը այն կարծիքին էին, թէ այդ Ընկերութիւնը պարարտ հող չէ կարող գտնել հայ իրականութեան մէջ, թէ մենք, հայերս գեղարուեստական հասունութիւնից զուրկ ենք և որ առ այժմս Երաժշտական Ընկերութեան նուրբ պահանջը արդարացում չէ գտնում մեր իրականութեան և հասարակական տրամադրութեան մէջ։ Եւ մարգարէանում էին, թէ չի անցնի մի երկու տարի, և այդ Ընկերութիւնը չը ծաղկած կը թառամի…

Յոռետեսներով և կասկածամիտներով առատ է հայ ազգը։ Ի՞նչ խօսք, որ թէ պեսսիմիզմը և թէ սկեպտիցիզմը լաւ կողմեր ունեն,—նրանք իրանց գոյութեամբ ապացուցանում են խորաթափանց մտածողութիւն, հանգամանքների տարբեր տեսակի դասաւորման և հնարաւորութիւնների հեռատես ըմբռնումն, անվստահութիւն, նախմեծված համեստութեան հետ դէպի սեփական ոյժերը և երկիւղ անցնելիք ճանապարհի կամ կատարելիք գործի ընթացքում սայթաքման կամ այլ դժբաղդութեան ենթարկվելու հնարաւորութիւնը։ Յոռետեսները և կասկածամիտները ազատ են այն պախարակելի հանգստութիւնից և անվրդով լաւատեսութիւնից, որի գեղեցիկ օրինակը տուել է Վոլտերը իր «Candid ou l'Optimisme» հատորում՝ ծաղրելով դոկտոր Պանգլօսի տեսը, որ անդադար կրկնում էր, երբ մինչև անգամ դժբաղդութեան էր հանդիպում, թէ «ամեն ինչ դէպի լաւն է գնում այս ամենակատարեալ աշխարհում»։

Բայց յոռետեսները և կասկածամիտները շատ յաճախ սխալմունքների մէջ են ընկնում, մոլորվում են իրանց հաշիւներում և ի վերջոյ հիասթափութիւն են ունենում. ամեն տեղ և ամեն ժամանակ ղեկավարվելով իրանց յոռետեսութեամբ և կասկածամտութեամբ տրամադրված մտածողութեամբ, նրանք յաճախ վնասակար դեր են կատարում, խանգարում են գործի աջողութեանը, և իրանց այդ կերպ տրամադրված լինելով բարոյական ճնշում են գործ դնում ու անվստահութիւն են ներշնչում միւս աշխատաւորների մէջ. այդ ինքնին մի վնասակար ազդեցութիւն է, որ յոռետեսները իրանց կասկածներով անում են գործակիցների վերաբերմամբ։

Թիֆլիսի Հայ Երաժշտ. Ընկերութեան սկզբնաւորութեան ժամանակ ևս յոռետեսները խօսեցին, բայց երկու տարվայ գործունէութիւնը գալիս է պատասխանելու պեսսիմիստների այդ զրոյցին և լռեցնելու նրանց։ Անհիմն է եղել նրանց երկիւղը։

II

Երկու տարվայ ընթացքում Երաժշտ. Ընկերութիւնը, ճիշդ է, փայլուն գործունէութիւն չէ ցոյց տուել, և չէր էլ կարող ցոյց տալ, բայց այն, ինչ արված է այս երկու տարիներում, մեզ բերում է այն մխիթարական եզրակացութեան, որ հայ կեանքը դուրս է գալիս իր հնաւանդ, նեղ շաւղից և մտնում է համամարդկային քաղաքակրթութեան լայն ճանապարհը. ուրախալի երևոյթ. հրապարակախօսութիւնը չէ կարող լռութեամբ անցնել այս երևոյթի մօտից և խրախոյսի խօսք չասել այն անհատներին,

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԼԱԶԱՐԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԸ

Դ. շրջան

Լազարեան ճեմարանի կեանքն այս շրջանում կարևոր ու էական փոփոխութիւն չէ եղել ոչ նրա կառավարութեան եղանակի և ոչ էլ ծրագրի մէջ. այնպէս որ այս շրջանը կարելի է համարել միապաղաղ շարունակութիւն երրորդ շրջանի։ Սակայն այդ ժամանակ տեղի ունեցան, թէև ճեմարանի կեանքից դուրս, այնպիսի երևոյթներ, որ ոչ միայն ազդեցին ճեմարանի վրա այս կամ այն ուղղութեամբ, այլև բարձրացրին նրա լինելու և չը լինելու հարցը, կասկած յարուցին նրա ապագայ գոյութեան մասին։

Այդ բոլորի հետևանքն եղաւ 1872 թւի կանօնադրութիւնը, որով ճեմարանը, ինչպէս կը տեսնենք, մասնաւորից դառնում է պետական հիմնարկութիւն, և Լազարեանները, որ տէր ու տնօրէն էին այդ կրթական հաստատութեան, ժառանգներին բաժին է հասնում միայն բարոյական անուանական իրաւունք։ Յիշեալ երևոյթների նկարագրութեան ու լուսաբանութեան է նուիրվում այս գլուխը։

Վաթսունական թւականները ռուս կեանքի ցնցող տարիներից են։ Այդ կեանքը հասունացել էր, նրա կեղևը քարացած անշարժութեամբ ի զուր ճնշում էր և արգելում միջուկին, այդ օրգանական մարմնին, միջից դուրս գալ։ Բայց նա երբև աճող մարմին շարժվելու էր և շարժւում ու դուրս է գալիս. կեղևի դիմադրութեան հանդիպելով, ցնցումներ է տալիս։ Այս ցնցումը տարածվում է ամբողջ մարմնին։ Ոչ մի երևոյթ այդ կեանքում չէր կարող խուսափել ընդհանուր տատանումից։ Տատանվում է և Լազարեան ճեմարանը, մանաւանդ որ շատ խախուտ կողմեր ունէր նա։

Յիշել ենք, որ 1848 թ. կանօնադրութիւնը բռնազբօսիկ կերպով ձգեց ճեմարանի կեանքը մի հունի, որով նա ինքնաբերաբար երբէք չէր կարող հոսել։

Ազատարար շարժումը բացեց ճշմարտութեան բերանը։ Ամեն մի բան, որ անհամապատասխան էր և չէր հասցնում նպատակին, ենթարկվում էր անողոք քննադատութեան ու դատապարտութեան։ Ճեմարանի կեանքն ևս ենթարկվում է նոյն դատարանին։ Ի պատիւ ճեմարանի և նրա հիմնադիրների պէտք է ասել, որ նա 50 տարվայ ընթացքում պատրաստել էր մի շարք մարդիկ, որոնք հանդէս են գալիս ի պաշտպանութիւն alma mater-ի հիմնական գաղափարին և աշխատում են փրկել նրան կողմնակի նպատակների ծառայեցնելու ջանքերից և դիտաւորութիւններից։ Դրանցից մի քանիսն արդէն պաշտօն ունէին ճեմարանում՝ որպէս ուսուցիչ, վերատեսուչ ու տեսուչ. Ն. Դելեանեան (տեսուչ 1856—1860 թ.), Էմին (վերատեսուչ 1850—1860 թ.), Քանանեան (վերատեսուչ 1860 թւից և ապա տեսուչ), Նազարեան, Շահազիզ և այլք ուսուցչական պաշտօններով։ Այդ հարազատ զաւակներն են, որ քննութեան են ենթարկում ճեմարանը, նրա կրթական մասը և ամեն ճիգ թափում ուղիղ ճանապարհի վրա դնելու այն։

Նրանք, ճեմարանի այդ բացառիկ սրտացաւ բարեկամները, չէին կարող անտարբեր աչքով նայել, թէ ինչպէս նա խորթանում է հիմնադրի նպատակից, թէ ինչպէս հակասութիւն է տիրում ծրագրի, աշակերտութեան և մանկավարժական կազմի պահանջների ու ձգտումների միջև։

Դրանք բևեռներ էին իրար հանդէպ. ծրագիրը յամառում էր նեղ մասնագէտներ տալ, մանկավարժական կազմը ձգտում էր ռացիոնալ հիմունքների վրա դնել դպրոցը, իսկ աշակերտութիւնը մեծ մասամբ գնում էր դէպի ազատ բարձրագոյն դպրոցը—համալսարան։ Անհրաժեշտ էր մօտեցնել, համերաշխութեան բերել այդ տարբեր տարրերը։

Մանկավարժական խորհուրդը Էմինի նախաձեռնութեամբ մասնակի փոփոխութիւններ է առաջ բերում, որ նպատակ ունէին դասարանական բաժինը մօտեցնել գիմնազիային։ Առաջացած փոփոխութիւնը բաղկացած էր երեք կէտերից. ա) զօրեղացնել լատիներէն լեզուն, բ) վերացնել իրաւագիտութիւնը և գ) մտցնել բնական գիտութիւններ։ Հասկանալի է, որ այս մասնաւոր փոփոխութիւնն առանձին նշանակութիւն և ազդեցութիւն չէր կարող ունենալ ամբողջ սիստեմի վրա։ Չարիքն աւելի խոր էր և պահանջում էր արմատական վերանորոգութիւն։

1860 թ. պետական դպրոցների գլխաւոր վարչութիւնն իրաւունք է տալիս գիմնազիաւարտներին առանց քննութեան համալսարան մտնել։ Այդ իրաւունքը յաճախ միջնորդութեան շնորհիւ տարածվում է և ճեմարանի վրա։

Այս վերջին հանգամանքն առաջ է բերում ընդհանուր դպրոցական բարեփոխութեան անհրաժեշտ պահանջ պետութեան մէջ, նամանաւանդ ճեմարանի համար, առանց որի վերջինս կը զրկվէր յիշեալ իրաւունքից։ Այդ ժամանակ Ն. Դելեանեանի փոխարէն տեսչական պաշտօնի է հրաւիրվում ոմն Նևերով հակառակ ընդհանուր կարծիքի, որ սպասվում էր տեսնել նոյն պաշտօնում Էմինին, այդ գիտութեան ծառայած հայ մարդուն։

Էմինը հրաժարվել էր վերատեսչի պաշտօնից, մնալով հայագիտութեան ուսուցչապետ. Վերատեսչի պաշտօնը անցնում է Գ. Ի. Քանանեանին։

Նևերովի օրով, որ անծանօթ էր ճեմարանի կեանքին, աշակերտութիւնը, օգտվելով նոր տեսչի անփորձութիւնից, արտաքին շարժման ազդեցութեան տակ որոշ ազատութիւն է ձեռք բերում, ձգտում նորութեան, հետամտելով նորութիւնից։ Նոր կարգերից դժգոհ է մնում հոգաբարձու Խաչատուր Լազարեանը, որ թէև Մոսկվայից դուրս էր ապրում, բայց հետևում էր ճեմարանի կեանքին։ Նա դժգոհութիւն է յայտնում առանձնապէս հոգևոր բաժանմունքի թուլութեան առիթով, թէ այդ կարգի աշակերտները չեն ծառայում իրանց նպատակին, խուսափում են հոգևոր կոչումից։ Պէտք է նկատել, որ այդ երևոյթը նոր չէր. նա առաջ էլ կար, այժմ միայն ազատ շրջանում աւելի աչքի է ընկնում։ Հոգաբարձուն առաջարկում է միջոցներ գործ դնել նրա առաջն առնելու։ Վերատեսուչ Քանանեանին յանձնվում է յարմար ծրագիր կազմել այդ բաժնում անհրաժեշտ փոփոխութիւն առաջ բերելու համար։ Պատրաստած ծրագիրը, չար լեզուների շնորհիւ, ինչպէս Քանանեանն է ասում, չէ ընդունվում հոգաբարձուի կողմից։

Այս կերպ յիշեալ մասնակի փորձերը՝ բարեփոխելու ճեմարանի կեանքն առանձին հետևանքի չեն հասնում։

Իսկ ընդհանուր բարեփոխութեան հակառակ էր հոգաբարձուն թէ նիւթական սղութեան պատճառով և թէ առանձին նկատումներով։

1864 թ. տեսուչ է նշանակվում Ի. Կ. Բաքստ։ Սա չար ոգու նման նստում է ճեմարանի վրա՝ կարծես նրան խեղդելու դիտումով։ Զբաղվելով աւելի իր մասնաւոր գործերով, քան ճեմարանով, երկար բացակայութեամբ ճեմարանից և բազմիցս երթևեկութեամբ Մոսկվայից Պետերբուրգ և յետ՝ նա ճեմարանի կեանքը մատնում է անհոգութեան։

1864-ին գլուխ է գալիս գիմնազիաների բարեփոխութիւնը և նոր կանոնադրութիւնը մտնում է իր ոյժի մէջ։ Այդ ընդհանուր դպրոցական բարեփոխութիւնը չէր կարող չազդել և ճեմարանի վրա։ Մրցութեան մէջ գլուխ պահելու համար նա ևս ենթարկվելու էր արմատական փոփոխութեան։ Յիրաւի, 1865 թ. հոգաբարձուից ստացվում է համաձայնութիւն դպրոցական բաժինը վերածել գիմնազիայի, թողնելով հայկական բաժինն անփոփոխ, իսկ արևելեան լեզուները անցկացնել վերջին երկու մասնագիտական դասընթացքը։

Սակայն Բաքստը ժամանակ չունէր դրանով զբաղվելու, այնքան տարված էր իր մասնաւոր գործերով։

Այս շրջանի տրամադրութիւնն ու մթնոլորտը պարզելու համար, որ պատում էր ճեմարանը և ազդում նրա ապագայ բաղդի վրա, մի քանի խօսք ասենք Լազարեան ընտանիքի վիճակի և նրա վերջին ներկայացուցիչների մասին։

Գիտենք, որ 1851 թ. գերեզման տարաւ այս ընտանիքի վերջին յոյսը. իսկ 1858 թ. վախճանվեց առաջին հոգաբարձու Յովհաննէս Լազարեանը։ Այդ ընտանիքի արական սեռից կենդանի էր միայն հոգաբարձու՝

որ այդ Ընկերութեան գործունէութիւնն են առաջ տանում և խրախոյս են տալիս մեզ համեմատել քաղաքակիրթ ազգերի հետ։ Ընկերութիւնը իր կարճատև գոյութեան ընթացքում տուել է մի քանի համերգներ, հրատարակել է իր գրադարանի առաջին հատորը՝ Սպ. Մելիքեանի «Ցունական ազդեցութիւնը հայ երաժշտութեան տեսականի վրա», որ մի գիտական լուրջ աշխատանք է. ապա մասնակցել է երաժշտագէտ Նիկ. Տիգրանեանի մեծարանքի հանդէսին՝ ընտրելով նրան պատուաւոր անդամ. իսկ այս ամառ Ընկերութիւնը կազմակերպել է մի չափազանց գովելի գործ. Ներսիսեան դպրոցի երաժշտութեան ուսուցիչ Սպիրիդոն Մելիքեանին (որ և այդ Ընկերութեան վարչութեան փոխ-նախագահն է) և Պետերբուրգի Կայսերական Կոնսերվատորիայի ուսանող-ձայնագրագէտ Անուշաւան Տէր-Ղևոնդեանին ուղարկել է Շիրակի գիւղերը ֆոնոգրաֆի միջոցով ձայնագրելու հայ գեղջուկի երգերը, ազատ պահելու այդ երգերը մոռացման ենթարկվելուց։ Ձայնագրելով ժողովրդական երգերը իրանց այժմեան դրութեամբ և ֆոնոգրաֆի վրա առնելով, երաժշտասէրը հնարաւորութիւն ունի հեռու վայրերում նստած ուսումնասիրել մեր ժողովրդի երգը. հայը միջոց ունի հեռու հորիզոններում անգամ հիանալ իր հարազատ ժողովրդի երգերով, որոնք թանկ են ամենքի համար. այդ երգերը, որոնք անաղարտ կը պահպանվեն երկար տարիներ, հնարաւորութիւն կը տան և ապագայում համեմատական երաժշտութիւնը զարգացնել, պարզել, թէ, մի որոշ ժամանակ անցնելուց յետոյ, ինչպիսի փոփոխութեան է ենթարկվելու երգը ժողովրդի բերանում։ Ժամանակը անընդհատ անցնում է, կեանքի պայմանները անդադրում փոփոխվում են, ժողովրդի հոգեբանութիւնն էլ փոխվում է, ու նրա հետ և իր երգը. այդ փոփոխութեան նրբութիւնները կարելի է որոշել միայն այն դէպքում, երբ ֆոնոգրաֆը իր մէջ քարացրել է հին ժամանակի երգը, որը մեքենայի լարելուց յետոյ՝ երբ կենդանի ձայնի ելևէջները դուրս կը հոսէ նրա մետաղէ կոկորդից և կարելի կը լինի համեմատել ապրող ժողովրդի ժամանակակից երգի հետ։

III

Մեր ժողովուրդը երաժշտասէր ժողովուրդ է. անցեալներում, Կոմիտաս վ.-ի ուսումնասիրութիւնների համաձայն, Հայաստանում եղել են 600-ից աւելի երաժշտական դպրոցներ, հայ երաժշտութիւնը ինքնուրոյն զարգացում ունեցել է իր սեփական ձայնանիշներով ու խազերով. մենք անթոյլատրելի հեգնանքով ենք վերաբերվում հայկական ձայնագրութեան. փօ, է, վէ, բէ, խօ և այլն՝ դրանք մեր ազգային ուրոյն գեղարուեստի փայլուն կոթողներն են, որ դեռ ժամանակ են պահանջում՝ աւելի նուիրական լինելու համար. դպրոցներում մեզ միայն սովորեցրել են ատել հայկական ձայնագրութիւնը՝ տալով այդ այնպիսի տգէտ տիրացուների ու քահանաների ձեռքը, որոնք ճիշդ գաղափար չունէին այդ ձայնանիշների ազգային մեծ նշանակութեան, իսկ եւրոպական ձայնագրութիւնը յանձնել էին երիտասարդ պատրաստված ուսուցիչների, և պարզ է, որ մեր համակրութիւնը կը լինէր եւրոպականի կողմը։

Հայ աշխարհը երգի աշխարհ է. գողթան երգերը միայն մի հատուածն են ընդհանուրի ուրախութեան. երգը գերակշռող չէ եղել ոչ հնում և ոչ ներկայումս։ Հայ աշուղը իր սրտի խոցերից բղխող ձայնով երգել է, ինչպէս՝

Վա՛րդ ցանեցի, դա՛րդ քաղեցի,
Նա՛ր փնտռեցի, նամ գտայ...

և բազմաթիւ յուզող երգեր, որ ոչ մի հայ չէ կարող սառնասրտութեամբ լսել՝ չը համակվելով երգի տրամադրութեամբ։ Ալագեազի և նրա անուան հետ կապ ունեցող ժողովրդական երգերը բաւականին արցունք են խլելու հայի աչքերից...

Ի՞նչն է պատճառը. միթէ հայերս այդչափ նրբազգաց, ջղային ժողովուրդ ենք։ Ինչու այդպէս ազդվում ենք մեր երգով։ Ես չեմ պատասխանի այդ հարցերին, և կը պատմեմ հետևեալը.

IV

Ես մի եապօնացի բարեկամ ունէի, որ Տօկիօյից ուղարկված էր Պետերբուրգ՝ ռուս լեզուն և գրականութիւնը ուսումնասիրելու։ Նրա հետ ճանապարհորդեցինք Ֆինլանդիա, ներկայ եղանք ֆինների ժողովրդական զուարճութիւններին և լսեցինք նրանց երգը, սրտագին, հոգու խորքերից հոսող երգը, որ տխուր էր, ինչպէս նրանց մայրենիքը՝ գրանիտի և ջրի խառնուրդը։ Լսեցինք ֆիննական կանտելէի՝ ազգային քնարի նուագը, մի քնար, որ երկու արշին երկարութիւն ունի և կապված է մի սրտաշարժ աւանդութեան հետ. առաջին անգամ կանտելէն պատրաստել է երգիչների թագաւոր Վէյնեմօնը. նա վերցրել է մեկուսի մայրիի մի քօթուկ, Թուօնէի բերանից ընկել է ոսկէ և արծաթէ լարափայտերը, Վէյնեմօնը երեք լար ձգել է սիրահարին սպասող աղջկայ մազերի մի փունջը և սկսել է իր հիասքանչ նուագը, որին լսելու համար ժողովվել են բոլոր օդային, ջրային և երկրային ոգիները և բոլորն էլ արտասվել են...

Այստեղ ահա եապօնացին խօսեց իրանց՝ եապօնական ժողովրդի մասին և մի այնպիսի օրիգինալ միտք յայտնեց, որ ըստ ամենայնի հետաքրքրական է և պէտք է հաղորդել ընթերցողներին։ «Երգը միայն չար մարդկանց է ոգևորում, նրանց, որոնց սիրտը հանգիստ չէ և խղճի խայթերը ուզում են լռեցնել երգի հանգստացնող ազդեցութեամբ։ Եապօնացիք ի բնէ բարի են, նրանց խիղճը հանգիստ է, և այդ պատճառով էլ նրանք երգ չունեն»։

Անշուշտ աբսուրդ է սա, կասէ ընթերցողը. ինչպէս թէ աստուածների լեզուն, միայն բարի մարդկանց ըմբռնողութեան մատչելի, մինչև անգամ անասուններին յուզող երգը յանկարծ դառնում է չարագործների խիղճը հանգստացնող միջոց և միանգամայն խորթ արդարներին...։

Ես չեմ քննադատում եապօնացու ասածը. յիշատակեցի այդ, որպէս մի հետաքրքրական և մտածելու արժանի միտք։ Մտածեցէք այս մասին. երաժշտութիւն և երգ սիրելով՝ չը կարծենք մեզ արդար ամեն մեղքերից։

Իսկ Շիրակում շրջագայող հայ երաժշտագէտներին ցանկանանք աջողութիւն նրանց կուլտուրական աշխատանքի համար։

Գ. Տէր-Թադևոսեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԹԻՖԼԻՍ

◆ Մեռելոցի տօնի պատճառով, «Մշակի» հետևեալ համարը լոյս կը տեսնի չորեքշաբթի, յուլիսի 16-ին։

◆ Ինչպէս յայտնի է, այս տարվայ աշնանը լրանում է ռուս մեծ բանաստեղծ Մ. Իւ. Լերմոնտովի ծննդեան 100-ամեակը։ Այդ նշանաւոր տարեդարձը յաւերժացնելու նպատակով Թիֆլիսի քաղ. վարչութիւնը իր անցեալ նիստերից մէկում որոշել էր բանաստեղծին արձան կանգնեցնել։ Այժմ մտադրութիւն կայ արձանը կանգնեցնել Ալեքսանդրեան այգում, ուր կանգնեցված է և Գոգոլի արձանը։ Արձանի ուրուագիծը կազմել է Գ. Ի. Կէպինով։ Երէկ այդ առիթով և արձանի ուրուագիծը քննելու համար կայացաւ քաղ. ուսումնարանական յանձնաժողովի նիստը, որին հրաւիրված էին և նկարիչներ։

◆ Յուլիսի 10-ին, քաղ. տնտեսական յանձնաժողովի նիստում քննվեց մսի սակագնի հարցը։ Յանձնաժողովը, լսելով սպանդանոցի կառավարիչ բժշ. Ն. Ե. Արղութեան-Երկայնաբազուկի բացատրութիւնները տաւարի գնի մասին, եկաւ այն եզրակացութեան, որ տաւարի մսի գները իջեցնել անհրաժեշտ է, և որոշեց տաւարի մսի ֆունտի սակագինը 15-ից իջեցնել 13-ի, ոչխարինը 18-ից՝ 16-ի։

◆ Նախանցեալ օրը էլեկտրաքարշի գործադուլաւոր ծառայողների պատգամաւորութիւնը խնդրեց քաղաքագլխի պաշտօնակատարին միջնորդել գործին։ Նրանց խնդիրը մերժվեց։

◆ Փոխարքայի օգնական հօֆմէյստէր Ն. Լ. Պետերսօն գնացել է Գլդանի գիւղը (Աւճալից 7 վերստ հեռու)՝ ամառը այնտեղ անցկացնելու։

◆ Փոխարքայի խորհրդի անդամ Ն. Ֆ. Զուբկովսկի յուլիսի 10-ին երկու ամսվայ արձակուրդով մեկնեց քաղաքից։

◆ Բամբակագործութեան աւագ մասնագէտ գիւղատնտես Ն. Պ. Տարատինով մեկնեց գաւառները բամբակագործութեան դրութեան հետ ծանօթանալու։

◆ Յուլիսի 15-ին Սամարայից Թիֆլիս է գալու նորերս Վրաստանի էկզարխ նշանակված եպիսկոպոս Պիտիրիմը։

◆ Քաղ. դումայի տնտեսական յանձնաժողովի նախագահ Ա. Մ. Տէրտէրեանի քաղաքից հեռանալու պատճառով, նրա պարտականութիւնները կատարելու է նրա օգնական Գ. Ն. Կէյլը։

◆ Ներկայումս Թիֆլիսում է գտնվում Քութայիսի քաղաքագլուխ Ի. Մ. Չիկօվանի։ Նրա Թիֆլիս գալու նպատակն այն է, որ 3.062,000 ր. փոխառութիւն կնքի Քութայիսի համար։ Այդ գումարը որոշված է գործադրել քաղաքում կոյուղիներ, էլեկտրական լուսաւորութիւն, էլեկտրաքարշ սահմանելու և փողոցները սալայատակելու համար։

◆ Ոստիկանութիւնը գրաւեց «Зак. Рѣчь»-ի № 157-ը։

◆ Թիֆլիսի և Գլդանի գիւղի միջև հեռախօսային հաղորդակցութիւն է սահմանված։

ԿՈՎԿԱՍ

◆ Օզուրգէթից յայտնում են, որ Շեմօկմեդի գիւղում՝ մեծ հեղեղների պատճառով Զուլֆա գետը դուրս եկաւ իր ափերից և հեղեղեց գիւղի բոլոր ցանքսերն ու քանդեց կամուրջները։

◆ Յուլիսի կէսերին Բեռլինից գերմանական մի խումբ հանքային ինժեներներ գալու են Կովկաս, տեղական հանքերի և հանքագործութեան հետ ծանօթանալու նպատակով։

◆ Թերէքի շրջանի բնակիչ մի խումբ ուսանողների թոյլատրված է Վլադիկավկազում հրատարակել «Вѣстникъ Терскаго Студенчества» անունով մի լրագիր։

◆ Կովկասի շերամապահական կայարանի ստացած տեղեկութիւնների համաձայն, այս տարի շերամի բոժոժի բերքը միանգամայն բաւարար կարելի է համարել։ Արտասահմանում բոժոժի մեծ պահանջ կայ։ Քութայիսի նահանգում բոժոժի պուդը ծախվում է 22 րուբլով։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ

◆ Ֆրանսիական մինիստր-պրեզիդենտ Վիվիանի, հաւատարիմ իր դեմօկրատիական սկզբունքներին, հրաժարվեց իրան առաջարկված շքանշաններից։

◆ Մոսկվայում կրկին անգամ ձերբակալվեց նշանաւոր յանցագործ Պոլեժաեվ, որ մի շարք խոշոր կողոպուտներ է կատարել։ Առաջին անգամ, երբ նա կալանաւորված էր, փախաւ ոստիկանատնից, չորրորդ յարկի տան լուսամուտից թռչելով։

◆ Լուրերի համաձայն, Ֆրանսիայի ռուսական զինւորական գործակալ Իգնատիեվ փոխադրվում է Գերմանիա։

◆ Վերջերս պարզվել է, որ Պետերբուրգի նահանգում այրվել են 5000 դեսեատին տարածութիւն բռնող անտառներ։

◆ Սինօդը արգելել է կաֆէ-շանտանների բացման ժամանակ մաղթանք կատարել։

◆ Հացթուխների գործադուլի հետևանքով, ինչպէս յայտնում են լրագիրները, Պետերբուրգում հաց չը կայ։ Մի քանի խանութներում հացը ծախվում է կէս ֆունտերով։

◆ Օդեսսայի մօտերքը խօլերայով հիւանդանալու դէպքեր են եղել։

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂԱՐ.

ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ՀԱՄԵՐԳ

Շուշի, 6 յուլիսի

Ամսիս 4-ին կայացաւ տեղիս ամառային ժողովարանի դահլիճում Դան. Ղազարեանի և Եր. Սարգսեանի համերգը։

Պէտք է ասել, որ համերգներ Շուշում սակաւ են կազմակերպվում, դրա համար էլ դահլիճը լիքն էր ընտիր հասարակութիւնով։ Համերգը կազմված էր ճոխ ու հետաքրքրական ծրագրով և բաղկացած երեք բաժնից։ Ծրագիրը կազմված էր գլխաւորապէս նորագոյն երաժիշտների—Գր. Միրզոյեան, Ա. Տէր-Ղևոնդեան, Դէմուրեան և Դ. Ղազարեան—երաժշտական հեղինակութիւններից. ծրագրի մէջ մտնում էին նոյնպէս «Don Pascale», «Галька», «Լէզգէբիջի» և «Անուշ» օպ. ընտիր կտորներ։

Երկսեռ խումբը, որ բաղկացած էր մօտ 60 հոգուց ղեկավարութեամբ երիտասարդ երաժիշտներ Դ. Ղազարեանի և Ե. Սարգսեանի, երգեց վեցաձայն և քառաձայն 12 խմբական երգեր։ Ղեկավարները ընդունակութեամբ և երաժշտական տեմպերամենտով կառավարում էին խումբը։

Ծրագրի մէջ աչքի էին ընկնում Դ. Ղազարեանի «Լօրիկ եարս», «Անփուշ վարդը», «Հայոց վիշտը», Գր. Միրզոյեանի՝ «Սարերը ման եմ եկել» և Ան. Տէր-Ղևոնդեանի՝ «Անցիր սև ամպ»։

«Անփուշ վարդը» գրված է վեց ձայնով և դաշնամուրի ակօմպանիմենտով, աչքի են ընկնում իմիտացիաները բոլոր ձայների մէջ։ Basso սեկունդաների սկսուածքը երկրորդ մասի մէջ, որին պարբերաբար հետևում են բոլոր ձայները, լաւ տպաւորութիւն է թողնում. գեղեցիկ է նոյնպէս solo-ի պարտիան, որը երգեց օր. Պօղոսեան դաշնամուրի ձայնակցութեամբ։ Լաւ տպաւորութիւն թողեց Ան. Տէր-Ղևոնդեանի «Անցիր սև ամպը» իր թարմ հարմոնիայով։

Խմբերգներից աջող երգվեցին «Լէզգէբիջից», «Անուշից» և «Галька»-ից կտորներ, որոնք նորութիւն էին հանդիսականների համար։ Գեղեցիկ ու նուրբ ճաշակով երգեց solo Ե. Սարգսեան՝ Դ. Ղազարեանի «Հրաժեշտը», Մասնէի և Դէնցի ռօմանսները. լաւ են հնչում Սարգսեանի մանաւանդ բարձր նօտաները։ Ս. Դէմուրեան երգեց solo Դ. Ղազարեանի «Ես երգեցի» և «Վերջին վարդը» առանձին զգացմունքով, որ թողեց հաճելի տպաւորութիւն։ Գ. Շահգելդեան նուագեց դաշնամուրի վրա մի սօնատ։

Երգերին դաշնակցում էին տ. Օ. Դէմուրեան և պ. Ց. Շահգելդեան։ Օվացիաներն արժանացան խմբի ղեկավարները, և հասարակութիւնը գոհ սրտով հեռացաւ։

Երկուշաբթի համերգը կը կրկնվի թեմ. դպրոցի դահլիճում հանրամատչելի գներով։

Es-dur

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Մեծ-Ղարաքիլիսա, 8 յուլիսի

Ի պատասխան «Մշակի» № 142-ում տպված հոգաբարձութեան գրութեան՝ ուսուցչութիւնս կարևոր է համարում իր վերջին խօսքն ասել և այդպիսով ընդմիշտ դադարեցնել իր համար միանգամայն անախորժ բանակռիւը։

ա) Հոգաբարձութիւնը հրապարակով յայտնում է, թէ փոխ-թեմակալը խօսակցութեան ժամանակ «կտրականապէս յայտնեց, որ դպրոցական պարապմունքները վերջանալուց յետոյ անհրաժեշտ է ուսուցչական ամբողջ կազմն արձակել» և այլն։

Դրականապէս պնդում ենք, որ հոգաբարձութեան յայտնածը միանգամայն հակասում է բուն իրողութեանը։

«Հարցն ըստ էութեան չեմ քննում», «միջնադէպը փակված եմ համարում», «ուսուցչական խումբը չը պիտի հրաժարվի», «հոգաբարձութիւնը չի համարձակվի միջնադէպն արձակման պատճառ ծառայեցնել»... Նման կտրուկ կարծիքներ յայտնող առաջնորդը չէր կարող «արձակման» անհիմն վճիռ կայացնել։

Ապա ինչ է ասում փոխ-թեմակալի՝ հոգաբարձութեանն ուղղած վերջին յանդիմանական գրութիւնը, որով խիստ տոնով դատապարտվում է այդ մարմնի հակադպրոցական գործելակերպը։ Ապա ինչ են ասում ուսուցիչ-ուսուցչուհիներին և աւագ-ուսուցչին տրված պաշտօնավարութեան վկայագրերը, ուր շեշտված են նրանց բարեխղճութիւնը, եռանդն ու աշխատասիրութիւնը։ Դեռ մի կողմ ենք թողնում նոյն հարցի առիթով ամսիս 4-ին Երևանի առաջնորդարանում սրբազանի յայտնած կարծիքը մեր ընկերներին, թեմ. տեսուչ Թ. Խըդմալեանի ներկայութեամբ, որով հիմնովին ժխտում է հոգաբարձութեան վերոյիշեալ յայտարարութիւնը։

բ) «Աւագ-ուսուցիչն ներկայ է եղել ժողովում իբրև քարտուղար, որն ոչ մի լիազօրութիւն և թոյլտուութիւն չունէր հոգաբարձութեան անունից յայտարարութիւններ անելու»։ Աւագ-ուսուցիչը չորս տարի շարունակ հոգաբարձ. ժողովներում ճանաչվել է մանկավարժ. կազմի միակ լիազօր-ներկայացուցիչը, որի միջոցով էլ այս անգամ ուղարկել ենք մեր բողոք-գրութիւնը և որից էլ բնականաբար ստացել ենք պաշտօնական պատասխան՝ ամբողջապէս հիմնված հոգաբարձութեան չարաբաստիկ արձանագրութեան վրա։

գ) «Հոգաբարձութիւնն յայտնում է, որ «ուսուցիչների ռոճիկների բաւարարութեան համար մինչև օրս արվել է 1500 ր. փոխառութիւն»։

Բայց, պարոններ, քաղաքացիական արիութիւն ունեցէք խոստովանվել, թէ ե՞րբ էք ստիպված եղել փոխառութեան դիմել։

Դպրոցական եկամուտներից գանձված 3000 րուբլուց աւելի կանխիկ գումարն «ընկեր-հոգաբարձու-կապալառու» Գ. Նալբանդեանի և Ս. Լոռեանի 3 տարվայ ընթացքում հանգցվելի պարտքը տալուց յետոյ ստեղծեցիք դպրոցական ծանր տագնապ։

դ) Ուսուցիչների կանոնաւոր ռոճիկ, նոյնիսկ «աւանս» ստանալը դարձեալ ճիշդ չէ։

ե) Այժմ գանք հիւանդ վարժուհի օր. Թախեանի գրութեանը, որով իբր թէ յայտնում է, որ նա գանձապահ Աղաբաբեանից 3 ր. չէ խնդրել եւ մերժում չէ ստացել։ Փաստն այն է, որ այդ նամակը կազմված եւ գրված է գանձապահ Աւ. Աղաբաբեանի ձեռքով եւ կրում է հայ միջնակարգ դպրոցաւարտի ստորագրութիւն։ Գ

Խաչատուր Լազարեանը. Նա էլ արդէն ծերացել էր ու տկար մարմնով. 1865 թ. առաւելապէս հիւանդութեան պատճառով չէր կարողանում նոյնիսկ ներկայ գտնվել ճեմարանի 50-ամեայ յօբելեանի հանդէսին, մի հանդէս, որից աւելի փափագելի երեւոյթ չէր կարող տեղի ունենալ այլ ևս նրա կեանքում, և որը նա պսակեց առատ նուէրով—200,000 ր.—յօգուտ ճեմարանի։ Այդ լուսաւոր ընտանիքի այդպէս վաղաժամ հորիզոնից անյայտանալը չարաշուք խաւար էր պատրաստում նրա անմահ գործի՝ Լազարեան ճեմարանի համար։

Այս զգում էին ամենքը։ Ինչ կը լինի ճեմարանի դրութիւնը Լազարեանների մահից յետոյ, ոչ ոք չէր կարող որոշ բան ասել։ Այդ անորոշութիւնն առիթ էր տալիս լոյս աշխարհ բերելու զանազան ենթադրութիւններ, կարծիքներ ու մտքեր։ Հայ գաղութի մէջ, առհասարակ հայ շրջանում, որ ճեմարանը համարում էր ազգային հիմնարկութիւն, կազմվել էր այն կարծիքը և բարւոք էր համարում այն միտքը, թէ ճեմարանը պէտք է տեղափոխել Անդրկովկաս, հայ ժողովրդի մեծամասնութեան շրջանը։ Խօսք չէր կարող լինել, որ այդ միտքը խիստ համապատասխանում էր ճեմարանի հիմնական գաղափարին՝ դառնալ հայ կեանքի լուսաւորութեան տաճար. իսկ այդ հնարաւոր էր, եթէ ճեմարանը գտնվէր հայկական կենտրոնական վայրերում։

Գէորգ Դ. կաթողիկոսը հարց է բարձրացնում և նոյնիսկ բանակցութիւն վարում ճեմարանը հայոց կաթողիկոսի անմիջական իշխանութեան և հովանաւորութեան ենթարկելու։ Ոչ մի կասկած չը կայ, որ եթէ ճեմարանը հիմնվէր այդ ժամանակ, նա կը բարձրանար Անդրկովկասի գլխաւոր քաղաքներից մէկում։ Այդ ժամանակ գոյութիւն չունէին Անդրկովկասում այն արգելառիթ հանգամանքները, քաղաքական անյուսալի դրութիւնը, որ կային 19-րդ դարի առաջին քառորդում։ Անդրկովկասն արդէն ռուս պետութեան անբաժան մասն էր կազմում և այնքան ապահով, որ նրա զանազան վայրերում վաղուց բացվել և բացվում էին կրթական ու այլ կուլտուրական պետական ու մասնաւոր հիմնարկութիւններ. օրինակ Ներսիսեան դպրոցը, Թիֆլիսի գիմնազիաները, Գէորգեան ճեմարանը և այլն և այլն։

Միւս կողմից կառավարական շրջանն ստեղծել էր իր՝ դրա հակադիր միտքը—ճեմարանը դարձնել պետական դպրոց։

Այս ծայրայեղ կարծիքներից բացի՝ գոյութիւն ունէր երրորդը, որ միջին տեղն էր բռնում։ Դա Լազարեանի և առհասարակ հայ աստիճանաւորների կարծիքն էր։

Խաչատուր Լազարեանը, ինչպէս և նրա մեծ եղբայր Յովհաննէս Լազարեանը ծնված էին Ռուսաստանում, սնված, մեծացած ու դաստիարակված ռուս ազնուականների շրջանում. ծառայում էին բարձր կառավարական ասպարէզներում. որքան էլ հոգով հայ են եղել, այնու ամենայնիւ կրել են այդ շրջանի ազդեցութիւնը, որ իր կնիքն էր դրոշմել նրանց մտածմունքի ու վարմունքի վրա։ Նրանց դիրքն ու պաշտօնը թոյլ չէր տալիս խիստ հետևել ազգային ձգտումներին, գնալ ընդդէմ պետական պահանջների։ Կամայ-ակամայ ստեղծվում է միջին ճանապարհը, որոշ չափով բաւարարել և՛ այս և՛ այն. չենք ասում և այն, որ վերջին տարիներս Խաչատուր Լազարեանը գտնվում էր որոշ ազդեցութիւնների տակ, որ այնքան էլ նպաստաւոր չէին հայկական տեսակէտից։

Ահա այս երեք կարծիքն էին, որ այդ շրջանում սաւառնում էին ճեմարանի գլխին։ Խաչատուր Լազարեանի կամքը երկար տատանվում էր առաջին երկու՝ միմեանց հակադիր կամքերի շփման սահմանում։ Վերջապէս նա յետ է մղում հայկականը։ Իրագործել միջին կարծիքը նա ույժ չի ունենում։ Մինչ այդ՝ կառավարական կարծիքը հետզհետէ զօրեղանում է։ 1867 թւին Լազարեան ճեմարանը արժանանում է թագաւոր կայսրի՝ Ալեքսանդր II-ի այցելութեան։ Այս դէպքի առիթով հոգաբարձուն 10,000 ր. է նուիրում ճեմարանին երկու թոշակաւոր պահելու ռուս աղքատ ազնուականների և աստիճանաւորների զաւակներից։ Այս այցելութեան հետևանքն է լինում 1868 թ. ապրիլի 14-ի բարձրագոյն հրամանը, որ անօրինում էր ճեմարանի բաղդը հոգաբարձուի մահից յետոյ հետևեալ կերպով. «1) Այս հիմնարկութիւնը իր բոլոր շարժական և անշարժ գոյքերով յանձնել ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութեանը, մտցնել կրթական հիմնարկութիւնների ընդհանուր համակարգի մէջ։ Ի պատիւ Լազարեանների թողնել ամփոփոխ. ա) անունը. բ) Լազարեան կոչված սաների թիւը. գ) հաստատել պատուաւոր հոգաբարձուի կոչումը։ 2) Մտցնել ճեմարանում կլասիքական գիմնազիայի լրակատար դասընթացքը երկու հին լեզուներով» և այլն։ Այս կարգադրութիւնը, որ երկար ժամանակ նախապատրաստված էր և ճեմարանը դարձնելու էր զուտ գիմնազիա, վերացնելով մասնագիտական արևելեան բաժինը, միանգամայն զարմացնում է Խաչատուր Լազարեանին։ Պէտք էր դրա առաջն առնել, գոնէ մի քանի արտօնութիւններ պահել հայկական առարկաների վերաբերեալ։ Նա գործ է դնում իր վերջին ազդեցութիւնն ու ույժը։

Հեռանում է Բաբստ տեսչի պաշտօնից, կապելով իր անունը, ինչպէս Քանանեանն է ասում, այդ տխուր դէպքի հետ։

1869 թւին տեսչական պաշտօնի է հրաւիրվում կրկին Ն. Դ. Դելեանեանը (1869—1881 թ.)։ Դարձեալ խմբվում են ճեմարանի հարազատները նրա ցաւերին դեղ ու դարման անելու։ Սակայն այս անգամ շատ քիչ բան է աջողվում ազատել։ Հոգաբարձուի առանձին խնդրանօք 1870 թւին ճեմարանի կառավարչապետ է նշանակվում լուսաւորութեան մինիստր Դ. Ա. Տօլստոյ (սրա օգնականն էր՝ Ի. Դ. Դելեանեանը, տեսչի եղբայրը)։ Այս շատ թէ քիչ նպաստաւոր շրջանն է ստեղծում այն վերջնական ծրագիրն ու կազմակերպութիւնը, որ հաստատվում է 1872 թւին և որով ճեմարանը կառավարվում է ցայսօր։

Այս կանոնադրութեամբ վերջ է դրվում կառավարչապետութեան և հոգաբարձութեան պաշտօններին։ Ճեմարանը յանձնվում է լուս. մինիստրութեան իշխանութեան և մասնաւորից դառնում է պետական բարձրագոյն դպրոց։ Դասարանական բաժինը հաւասարվում է գիմնազիական լրակատար դասընթացքին և ստանում նոյն իրաւունքները. իսկ մասնագիտականը դառնում է արևելագիտութեան երեք տարվայ դասընթացք բարձրագոյն դպրոցների իրաւունքներով։

Ծանօթ.—Տեղի սղութեան պատճառով բաց ենք թողնում 1872 թ. կանոնադրութիւնը. սակայն կարևոր եմ համարում առայժմ մատնանշել, որ այդ կանոնադրութեամբ հայոց լեզուի դասերի բաշխումը տեղի է ունենում հետևեալ կերպով.

Կրօնագիտութիւն.—Նախապատրաստականում 4 դաս (շաբաթ.), I դաս՝ 2, II՝ 2, III՝ 2, IV՝ 2, V՝ 2, VI՝ 1, VII՝ 1։

Հայոց լեզու եւ գրականութիւն.—Նախապատրաստական՝ 3 դաս, I դաս՝ 3, II՝ 3, III՝ 3, IV՝ 3, V՝ 2, VI՝ 2, VII՝ 2։

Հայ գեղագրութիւն.—Նախապատրաստական (միայն) 2 դաս։

Մասնագիտական բաժնում.—I կուրս՝ 3 դասախօսութիւն, II կուրս՝ 3 դասախօս., III կուրս՝ 3 դասախօսութիւն։

Այսպէս Լազարեանների վերջին ներկայացուցիչ Խաչատուր Լազարեանը, յանձնելով տոհմային-ազգային կրթական, աւելի քան յիսուն տարի ինքնուրոյն կեանք ունեցող հիմնարկութիւնը՝ կառավարութեանը մէկ միլիոնից աւելի գոյքով, իջնում է գերեզման 1871 թւին, կանոնադրութեան հաստատումից քիչ առաջ։

Պետերբուրգ Ղ. Դերենիկեան

Ծ. Գ.—Ներկայ Յօդուածը կազմելիս օգտվել եմ հետևեալ աշխատութիւններից.
1) «Историческій Очеркъ Лазаревскаго Института». Проф. А. Зиновьевъ, изд. 1863 г., 2) «Краткій отчетъ о состояніи Лазаревскаго Института за академическій 1862/3 г.», 3) «Собранія актовъ для обозрѣнія исторіи армянскаго народа. 4) «Семидесятипятилѣтіе Лазаревскаго Института» Г. Канановъ, 1891г., 5) «Ճեմարանի կանոնադրութիւնները», 6) «Յիշատակարան Լազարեան տոհմի». Մ. Մսերեանցի, տպագր. 1856 թ.։ Նոյն

Ահա թէ ինչ է ասում օրիորդի սեփական ձեռքով գրված և վաւերացված՝ յուլիսի 3 թւակիր նամակը.

«Իմ ընկեր ուսուցիչ-ուսուցչուհիներ: Պարտականութիւն եմ համարում յայտնել ձեզ, որ մի քանի օր առաջ հոգաբարձութեան գանձապահ Աւ. Աղաբաբեանն անսպասելի կերպով եկաւ ինձ մօտ և օգտվելով իմ ինքնամոռացութեան հասած հիւանդութիւնից՝ ստորագրել տուեց մի թուղթ, որի բովանդակութիւնը մնաց ինձ անծանօթ:

«Վերջը տեղեկացայ, որ այդ գրութիւնն այժմ իբրև փաստ են ծառայեցնում ուսուցչական ամբողջ խմբի դէմ, որի պատճառաբանութեանը և գործելակերպին սկզբից մինչև վերջ ամբողջովին համաձայն եմ եղել: Ուսուցչուհի Վ. Թոխեան: 1914 թ. 3 յուլիսի, Մեծ-Ղարաքիլիսա»:

Մեծ-Ղարաքիլիսայի ծխ. դպրոցի՝
Ուսուցչութիւն

ԽԱՂԱՂԱՍԻՐԱԿԱՆ

PAX

ԲԱՐՕՆՈՒՀԻ ԲԵՐՏԱ ՖՕՆ ԶԻՒՏՆԷՐ

Մինչ խաղաղասէրները պատրաստութիւններ էին տեսնում մասնակցելու այս տարվայ օգոստոսի 19-ին Վիէննայում կայանալիք Խաղաղութեան համաշխարհային կօնգրէսին, մի ծանր հարուած եկաւ տխրութեամբ և վշտով պաշարելու ամբողջ խաղաղասիրական աշխարհը: Այդ կօնգրէսի գումարման գլխաւոր նախաձեռնող՝ բարօնուհի Բերտա ֆօն-Զիւտնէր, որ յայտնի է՝ «Խաղաղութեան Առաքեալ» անունով, վախճանվեց Վիէննայում:

«Ցանձին Բերտա Զիւտնէրի,—ասում է մի թերթ,—մարդկութիւնը կորցրեց մի ականաւոր, ամենահեղինակաւոր, եռանդուն և աննկուն ախոյեանի՝ մշտնջենաւոր խաղաղութեան գաղափարի: Նա 70 տարեկանից աւելի էր, բայց նրա հոգու մէջ առաջվայ նման վառվում էր նուիրական ոգևորութեան կրակը. նա շնչում էր անսպառ եռանդով, թարմ և մատաղ: Հիսունամեակների երկար տարիները չը սառեցրին Բերտա Զիւտնէրի ոգու թարմութիւնը. այդ ցոյց է տալիս նրա ագիտացիօնական ուղևորութիւնը Ամերիկա 1912 թ., որտեղից նա վերադարձաւ թարմ և անխոնջ, կարծէք թէ նա մի փոքրիկ զուարճական ճանապարհորդութիւն էր կատարել:

«Բերտա ֆօն-Զիւտնէրը իր կեանքով շօշափելի կերպով ցոյց տուեց այն, թէ ամենահամեստ ձիրք ունեցող անձն իսկ վերածնվում է ոգևորութեան և հաւատի ազդեցութեան տակ դառնում է առաջնակարգ վառվռուն մարտնչող, խօսքի և գործի իսկական առաքեալ և ամենից ճանաչված պարագլուխ: Այդպէս է հաւատի ոյժը:

«Ես զգում եմ յոգնածութիւն, երբ իմ կեանքի մէջ անդորրութիւն է տիրում: Ես տանջվում եմ, երբ ստիպված եմ նստել առանց գործի: Ես հանգստանում եմ հոգով և զգում եմ, թէ ինչպէս են վերածնվում իմ ոյժերը աշխատութեան մէջ յօգուտ սիրեցեալ գործի»,—աղաղակեց ագիտացիօնական ժողովներից մէկում երիտասարդ պառաւը: Եւ այդ խօսքերը, դուրս եկած անմիջապէս հոգուց, հանդիսանում են «Խաղաղութեան Առաքեալի» գործունէութեան լաւագոյն բնորոշումը:

«Բարօնուհի ֆօն-Զիւտնէրը ծնվեց 1843 թ. Պրագայում, հին ռազմիկ ֆէլդմարշալ կոմս Կինսկիի ընտանիքում, դաստիարակված պատերազմական դաշտի և զինւորական սխրագործութեան պաշտամունքի մէջ, չահիլ աղջկայ զգայուն և փափկանկատ հոգին որոնում էր մշուշի մէջ ճշմարտութիւնը: 1866 թ. պատերազմի սարսափները ցոյց տուին նրան պատերազմի ամբողջ աննպատակ անգթութիւնը և անպէտքութիւնը: Բերտան, խախտելով ընտանիքի աւանդութիւնները, 1876 թ. ամուսնացաւ մի ոչ-զինւորականի՝ վիպասան ֆօն-Զիւտնէրի հետ և ամուսնու հետ միասին ապրեց Ռուսաստանում մի քանի տարի, գլխաւորապէս Կովկասում, Թիֆլիսում, ուր շատերը դեռ յիշում են երիտասարդ, շքեղ և մոխրագոյն մազերով կնոջ: Հայրենիք վերադառնալուց յետոյ, 80 թւականների սկզբին, Զիւտնէրը մտաւ գրական ասպարէզ, լոյս ընծայեց մի քանի նորավէպեր, որոնք ուշադրութիւն գրաւեցին: Պատերազմի մշտական սպառնալիքների ազդեցութեան տակ, որոնց ներքոյ հեծում էր Եւրոպան գիժելով անդադար սպառազինումների, Բերտա ֆօն-Զիւտնէրը 1889 թ. լոյս ընծայեց իր հռչակաւոր գիրքը՝ «Թող կորչի զէնքը»: Այդ գիրքը մի մօր և կնոջ տանջված հոգու անկեղծ մորմոքն է. նա գրված է սրտի արիւնով, որ դանդաղօրէն քամվում է տանջանքների և կսկիծների մէջ սիրված մարդու համար: Իր հերոսուհու՝ Մարթայի հոգեկան վերապրումների նկարագրութեան մէջ Բերտա Զիւտնէրը դրեց մասամբ իր անձնական և ընտանեկան վերապրումները և անմիջական դիտողութիւնները 1866 թ. պատերազմի շրջանում:

«Այդ վէպի ստեղծման դրդապատճառ եղաւ մի երիտասարդ բարեկամուհու տրագիկական պատմութիւնը, որ կորցրել էր իր ամուսնուն աւստրո-պրուսական պատերազմի ժամանակ:

«Անկասկած, «Թող կորչի զէնքը»՝ մի վառվռուն, կրքոտ բողոք պատերազմի դէմ, գրված զարմանալի ոյժով և գունեղութեամբ, համարվում է հաւասար անմոռանալի Վերեշչագինի «Պատերազմի սարսափները» նկարագրող պատկերների հետ:

«Թող կորչի զէնքը» վէպի տպաւորութիւնը խիստ ցնցող եղաւ. կարծես մարդկութիւնը առաջին անգամ իր աչքով տեսաւ ազգերի արիւնահեղ վէճերի ամբողջ անմտութիւնը և անհեթեթութիւնը:

«Բերտա Զիւտնէրի անունը դարձաւ ամենաժողովրդականը Եւրոպայում, իսկ բոլոր երկրների պասիֆիստները (խաղաղասէրները) ճանաչեցին նրան իրանց պետ:

«Նրանք չը սխալվեցին պետի ընտրութեան մէջ: Այդ օրից Բերտա Զիւտնէրը 35 տարիների ընթացքում զարմանալի յամառութեամբ մղեց պայքար մշտնջենական խաղաղութեան գաղափարի համար: Միայն նրան ենք պարտական, որ խաղաղութեան գաղափարը ստացաւ լայն ժողովրդականութիւն: Նրա անմիջական ազդեցութեամբ և ջանքերով զանազան երկիրներում կազմվեցին «խաղաղութեան ընկերութիւններ»:

«Խաղաղութեան առաջին համաշխարհային կօնգրէսում, 1891 թ., Հռոմում, նա արդէն կարողացաւ քաղել իր սերմանածի առատ հունձք: Մշտնջենական խաղաղութեան գաղափարը կարողանում էր արդէն իր ոտքերի տակ զգալ ամուր հող, ձեռք բերելով ամեն տարի աշխարհիս զանազան երկիրներում հազարաւոր հետևողներ: 1905 թ. Բերտա Զիւտնէրը ստացաւ Նօբէլի խաղաղութեան մրցանակը իր ծառայութիւնների համար այդ գաղափարի պրօպագանդայի ասպարէզում»:

Անձամբ ծանօթ լինելով բարօնուհի Բերտա Զիւտնէրի հետ, խաղաղութեան կօնգրէսներում տեղի ունեցած մեր հանդիպումներով, ես մի քանի անգամ առիթ եմ ունեցել խօսել նրա հետ և հայոց հարցի մասին և լսել նրա կարծիքները, երբ այդ հարցը քննվում էր կօնգրէսում: Նա միշտ առանձին համակրութեամբ և վշտակցութեամբ էր վերաբերում թիւրքահայերի արդար դատին և խարանում էր թիւրքական րէժիմը:

Անցեալ տարի խաղաղասէրները որոշեցին տօնել նրա մեծ գործունէութեան յոբելեանը, բայց ֆօն-Զիւտնէրը համառակեց և թոյլ չը տուեց: Այն ժամանակ որոշվեց բոլոր խաղաղասէրների մէջ հանգանակութիւն բանալ և հիմնել նրա անուան մի ֆոնդ:

Այս տարի Վիէննայում կայանալիք համաշխարհային կօնգրէսին, որին բարօնուհին ինձ ևս պատիւ էր արել հրաւիրել, անկասկած, նա պէտք է բևեռը լինէր, բայց անագորոյն ճակատագիրն այլ կերպ տնօրինեց և ասպարէզից հեռացրեց մի մեծ կնոջ, որ մարդկութեան բարօրութեան և խաղաղութեան ամենաեռանդուն առաքեալներից մինն էր:

Հ. Ա.

Խմբագիր-Հրատարակիչ՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԺԻՇԿ
Ե. ՄԻՆԱՍԵԱՆՑ
Ցունիսի 1-ից ընդունում է հիւանդներին ԱԲԱՍԹՈՒՄԱՆՈՒՄ: Էլէկտրաբուժական կաբինէտ: Բժշկութեան ֆիզիկական մէթօդներ:
(և. ու. կ.) 400. 100—33

Դօկտ. ՊԱԼԱՔԵԱՆ
ասիստենտ Վիէննայի համալսարանի հիւանդանոցում, պատրաստ է Կովկասից եկող հիւանդներին առաջնորդել մասնագէտ պրօֆէսօրների մօտ և պէտք եղած դիւրութիւնները ընծայել նրանց: Հասցէ՝ D-r Balakian. Skodagasse 15, Tür 17. Wien VIII.
(օ. մ.) 696. 8—2

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ◆ԳԻՆԻ◆
ԾԱԲԼԻ

Սեղանի 1913 թ.
Դէլիկատ. 1912 թ.
Էկստրա 1911 թ.
Կորդիալ 1910 թ.
680. 100—7
Թիֆլիս, Լօրիս-Մելիկօվսկայա, № 22.
Տէլէֆօն № 17—48.

Բոլոր հայ գրախանութներում վաճառվում են.
ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆՑԵԱՆԻ
ԿԱԶՄԱԾ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐԸ
«Հայ հեղինակներ» . . 1 ր.
«Հայոց պատմութիւն» . . 50 կ.
«Պատմ. քերականութիւն» . . 75 կ.
«Դպր. քերականութիւն» . . 25 կ.
«Գրաբարի ուղղագրութիւն». . 5 կ.
Պահեստը «Գիր» գրախանութում.
(հ. կ.) 710. 5—1

Մելիտոպոլի հայոց եկեղեցու համար հարկաւոր է մի ձայնաւոր և ձայնագրագէտ
ՍՊԱՍԱՒՈՐ
(ցանկալի է ամուրին), որ հմուտ լինի եկեղեցական բոլոր արարողութիւններին: Նա պէտք է Եկմալեանի կազմած պատարագի արարողութիւնով պատրաստէ առ այժմ միաձայն և երկձայն խումբ եկեղեցում երգելու համար. պահանջված դէպքում նաև քառաձայն: Ամսական 40—50 րուբ. ռոճիկ, ձրի սենեակ և անվճար ծխական արդիւնք: Եթէ նա առաջարկված պայմաններին համապատասխան չը լինի, քահանան արձակում է նրան և վերադարձի ճանապարհածախսը վճարում է եկեղեցին:
Դիմել՝ Мелитополь (Таврич. губ.), Армянскому священнику Мамиконянцъ.
699. 3—3

Զգուշացէք կեղծիքներից
ՊՐՕՎԻԶՕՐ
Г. Ф. Юргенсъ-ի
Բօրնօ-Տիմօլեան Սապօն
Քրտինքի, այրուածքի, պէպէնների, ուռոյցների, պզուկների և դէմքի խալերի դէմ:
ՏՈՒԱԼԷՏԱՅԻՆ ԱՆՈՒՇԱՀՈՏ ՍԱՊՕՆ ԲԱՐՁՐ ՏԵՍԱԿԻ.
Վաճառվում է ամենուրեք:
1 կտորը 50 կօպէկ, ½ կտորը 30 կօպէկ:
(կ.) (M. 5697) 12—7
Հիմնված 1893 թ. — Գլխաւոր պահեստ՝ Москва, Г. Ф. Юргенсъ.

ՀՕՆՕՐՐԷԻ (ՏՐԻՊՊԵՐ) ԴԷՄ
ՆՈՐ-ՄԻՋՈՑ
„SALO—ՊԻՉԻԼԻՆ“
Ներգործում է արագ և արմատականապէս, և բժիշկների վկայութեամբ, համարվում է իբրև հաստատուն միջոց: Գործադրելու ձեռնարկը կցվում է արկղիկին: Իսկականը միատեսակ արկղիներում, հատը՝ 1 ր. և 1 ր. 80 կ.:
Միաժամանակ լաւ է ներգործում թէ սուր եւ թէ յարատեւ բնոյթ ունեցող դէպքերում եւ կարճ ժամանակի ընթացքում վերացնում է ամենայամառ ընթացքը:
ՊԱՀԵՍՏ՝ Петербургъ, Разъѣзжая ул., № 7, аптека Б. Конгейма.
Վաճառվում է բոլոր դեղատներում և դեղավաճառ խանութներում:
Salo—ՊԻՉԻԼԻՆ
(կ.) (П. 57780) 37—12

ԱՐԵԳԱԿԻ ՄԵՏԱԿԱՆ ՈՒՂԵԿԻՑՆԵՐԻՑ ՄԵԿՆ ԷԼ ներկայանում են պէպէնները: Առանձնապէս բազմաքանակ են լինում պէպէնները ամառվայ ամիսներում, երբ երեսի կաշին սաստիկ է գրգռվում արեգակի կիզիչ ճառագայթներից: Երկար ժամանակ պէպէնները—նոյնիսկ գեղեցիկ երեսները աղեղացնող այդ պակասութիւնը—համարվում էին բնութեան այնպիսի մի չարիք, որի դէմ մարդն անզօր էր կռւել: Սակայն ԿԱԶԻՄԻ Մետամորֆօզան, որ մեծ հռչակ ունի, հրապարակ գալուց յետոյ, զիտնականների տեսակէտը այդ հարցի վերաբերմամբ փոխվել է: Եւ դա միանգամայն հիմնական է, որովհետև կրեմ ԿԱԶԻՄԻՆ արմատական միջոց է, որ ոչնչացնում է պէպէնները, բծերը, խանձուածքները և երեսի այլ դէֆէկտները: Այդ կրեմի բուժիչ նշանակութիւնը ուժեղանում է ևս առաւել նրանով, որ նա չէ պարունակում կաշին թունաւորող կամ գրգռող որևէ նիւթ:
(П. 78227) (կ.) 5—5

Մի երիտասարդ, որը տիրապետում է ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ, ՊԱՐՍԿԵՐԷՆ, ԹՈՒՐՔԵՐԷՆ, մասնաւոր ռուսերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներին, ցանկանում է ՈՒՆԵՆԱԼ ՊԱՇՏՕՆ որևէ հաստատութեան մէջ: Հասցէն՝ Троицкая ул. № 14. 2—2

ՄԻ ՕՐԻՈՐԴ,
որ գիտէ ֆրանսերէն, պատրաստվում է գնալ արտասահման, միայն ցանկանում է ունենալ ուղեկից-ընկերուհի, կամ որևէ ընտանիք, որոնք նոյնպէս մտադիր են գնալ արտասահման: Հասցէն՝ Օդնէթսկայա, № 45, բնակարան 5.
(կ.) 691. 2—2

Թաւրիզի թեմական դպրոցի համար հարկաւոր է մի փորձված, բարձրագոյն կամ միջնակարգ կրթութեամբ,
ՈՒՍՈՒՑԻՉ,
որը պէտք է աւանդէ մաթեմատիկական առարկաներ Գ—Զ դասարաններում՝ 15 ժամ, և ռուսաց լեզու Ե և Զ դասարաններում 8 ժամ: Դասավճառն է 55 րուբլի: Ցանկացողները պէտք է դիմեն Թաւրիզ, դպրոցի տեսուչ Կ. Պռօնեանին մինչև օգոստոսի 10-ը:
694. 5—3

ՄԵԾ-ՍԱԼԱ գիւղի երկսեռ դպրոցների համար հարկաւոր է մի փորձված - ձայնաւոր—երգեցողութեան
ՈՒՍՈՒՑԻՉ-ԽՄԲԱՊԵՏ,
որ պիտի ունենայ շաբաթական երգեցողութեան 16 դաս և պիտի պատրաստէ եկեղ. խումբ (առաջին տարին միաձայն, իսկ հետևեալ տարիները հնարաւոր եղած դէպքում երկձայն կամ քառաձայն): Տարեկան ռոճիկ 500 րուբլի: Ցանկացողները կարող են դիմել հետևեալ հասցէով. Нахичевань н./Дону. Сел. Большіе-Салы, Попечительству церковно-приход. училищъ.
703. 3 2

ՇՈՒՇՈՒ հայոց եկ.-ծխ. դպրոցի համար հարկաւոր է
Աւագ-ուսուցիչ
շաբաթական 12 դաս, ռոճիկ 1000 րուբլի.
ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՑԻՉ
շաբաթական 16 դաս և խմբապետութիւն. կազմելու է քառաձայն երգեցիկ խումբ. ռոճիկ 700 ր.: Դիմել՝ Шуша, Инспектору арм. церк.-прих. училищъ Карабагской епархіи Гургену Айкуни.
(հ. կ.) 652. 5—5

Լոյս տեսաւ
«ՓՈՐՁԱՆՔՆԵՐԻ ԲԺՇԿԱՐԱՆ»
պարզ և հասկանալի լեզուով ամեն մարդու համար: Անհրաժեշտ է մանաւանդ գաւառացիներին, որտեղ չը կայ բժիշկ և դեղատուն: Ամեն տեսակ պատահական փորձանքներ և նրանց օգնելը ամենահեշտ միջոցներով: Դեղարանով և բացատրութիւններով: Գինը 30 կ.: Ծախվում է նաև—«Վեներական ախտերի եւ ծածուկ ցաւերի բժշկարան», նկարներով, բազմաթիւ բէցէպտներով և խորհուրդներով: Գինը 50 կ.: «Երեխայի տեճոր», անէկդօտներ: Գինը 20 կ.: «Կնիկարմատի շալվարը», վօդէվիլ: Գինը 20 կ.: «Րաֆֆիի» կենսագր. պատկերով: Գինը 10 կ.: «Միննոյն դագաղում» պատմուածք: Գինը 7 կ.: Դիմել Թիֆլիս, գրավաճառներին, և ինձ՝ Тифлисъ, Семеновская ул. № 9. Медиц. фельдшеру А. Г. ЕСАЯНЦУ. Գրքերի գինը և ճանապարհի ծախսի համար 17 կ. մարկաներով առաջուց ուղարկել:
(հ. կ.) 327. 100—27

Թիֆլիսի Նահանգական Վարչութիւնը
սրանով յայտարարում է, որ առաջիկայ օգոստոսի 3-ին նշանակված հրապարակը (торги) Թիֆլիսի Արքունական Պալատում՝ կապալով տալու համար էտապային սայլերի մատակարարումը և պահպանումը,—յետաձգվում է նոյն ամսի 5-ին: 708. 3—1

Ալէքսանդրոպոլի Արղութեան օր. դպրոցի համար ՀԱՐԿԱՒՈՐ ԵՆ.
1) Մի փորձված, հայերէն լաւ իմացող, վարժուհի, I պատրաստականի բոլոր առարկաները (18 դաս) աւանդելու համար:
2) Մի ճեմարանաւարտ փորձված ուսուցիչ, ստորին դասարանների հայոց լեզուի և կրօնական առարկաների համար, 23 դասով: Դասագինը երկուսի համար էլ 30 րուբլի: Խնդիրները՝ վկայականների կամ նրանց վաւերացրած պատճէնների և ծառայութեան ցուցակի հետ ուղարկել հոգաբարձութեան հասցէով մինչև օգոստ. 10-ը: 705. 2—1

Ալէքսանդրոպոլի ս. Աստուածածին եկեղեցու հոգաբարձութիւնը պատիւ ունի յայտնելու ի գիտութիւն հայ հասարակութեան, որ արդէն հիմնովին վերանորոգված են նոյն եկեղեցուն պատկանեալ ուխտաւորների սենեակները և ուխտ եկողների համար պատրաստված են ամեն տեսակ յարմարութիւններ:
Բացի այս, հոգաբարձութիւնս կամենալով իր մայրենի եկեղեցու ամենամեծ սրբուհու տօնը (օգոստոսի 17-ին) կատարել նրա հինաւուրց պատկերի վայելած հռչակին պատշաճ կերպով, յայտնում է նաև, որ ներկայ տարվանից այդ տօնը կատարվելու է մի առանձին շքեղութեամբ և վայելուչ կերպով:
706. 2—1 ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

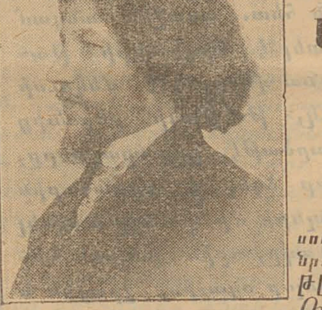
ՄԻ ՆՈՐ ՁԵՌՆԱՐԿ ՀԻՊՆՕՏԻԶՄ ԵՒ ՆՈՐ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՎՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ, ԱՌԱՆՑ ՈՒՍՈՒՑՉԻ.
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՇԷՔԵՐՋԵԱՆԻ
Այս նոր ձեռնարկը կոչվում է
«ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՄՏՔԻ ՔԱՂԱՔԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՄ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆ»
Այս նոր ձեռնարկով ամեն ոք, ով հայերէն լեզուին ծանօթ է, կարող է սովորել հիպնօզացնել, ներշնչել և սովորել նոր-հոգեբանութիւն, և գործադրել նրան իր ամենօրեայ գործերում: Այս նոր ձեռնարկի արժէքի և ուրիշ բացատրութիւնների համար պիտի դիմել նամակով հետևեալ հասցէով.
Ռուսաստանից—Арутюну Шекерджянъ, Вельяминовская ул. № 22 Тифлисъ. Արտասահմանից—Haroutun Shekerjian, 22 Weliaminovskaya, Tiflis, Caucasus, Russia.
(կ.) 193. 25—19

ԱԿՑ. ԸՆԿ. Тифлис. Метал. Заводъ
Ինժեներ Գ. Զ. Եարալեան և Ընկ.
Թիֆլիս, Կվիրիլսկայա, 9, սեփ. տ.
Տնօրէնի տէլէֆօն № 9, Կառավարչի բնակարան 14—78.
ԳՈՐԾԱՐԱՆԸ ՍՏԱՆՁՆՈՒՄ Է ԼՐԻՒ ՍԱՐՔԱՒՈՐՈՒՄՆ
Գիդրօ-շոգե-նաւթա-էլէկտր. կայարանների՝ առանձին աւտօմատիկ յարմարութիւններով, որոնք ազատում են կայարանների վերաբերմամբ ունենալիք հոգսերից: Ջրհան, սառցային, սառուց պատրաստող, փչեմաքրիչ, ջրաբաշխական կայարանների: Վերանորոգումն և սարքաւորումն ջրաղացների, փայտասղոցարանի, բամբակազտիչ, ձիթահան և այլն պատրաստող գործարանների: Կատարելագործված վերելակներ՝ մարդկանց և ապրանքների համար: Կառուցում է—շարժիչներ և մեքենաներ բոլոր տեսակի տեխնիկ. և գիւղատնտես. նպատակների համար: Կառուցում է—ամեն տեսակ կաթսային, կամուրջային և այլ մետաղային աշխատանքներ: Պատրաստում է—արտասահմանեան ֆիրմաների նորագոյն ձևերով չքեղ դարպասներ, ցանկապատներ, պատշգամբներ, բակեր և այլն: Նախագծեր և նախահաշիւներ բոլոր մատնանշված աշխատանքների համար:
(կ.) 175. 25—17

Առևտրի եւ Արդիւնաբեր. Մինիստր. իրաւուն. ունեցող
ՍՊԲ.-ՊՕԼԻՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ (ՏԵԽՆԻԿՈՒՄ)
ՊՐՕՖԵՍՍՕՐՆԵՐԻ ԵՒ ԴԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻ ԸՆԿ.
Հիմնել են տեխնօլօգ. ինստ.-ի պրօֆեսօրներ՝ Գ. Ֆ. Դէպպօ, Մ. Գ. Եւանգուլօվ և Ի. Մ. Խօլմօգօրօվ, Ռիգայիս ու. շրջ. նախկին հոգաբարձու Գ. Մ. Լեվիցին և ինժ.-տեխնօլօգ Ն. Դ. Պօրակով: Բաժանմ.—Մեխանիկական, Էլէկտրօ-տեխնիկական, Շինարարական և Առևտրա-տնտեսական: Կուրսերը հիմն. համար ստացված է արժանիք մեծ մէզալ:Ունկնդիր. աշխատում են արհեստանոցում: Բարձրագոյն դպրոց:Ընդունվում են երկսեռ անձեր: Պարապմունքները սկսվ. 15-ից: Ծրագիրն ուղ. է 5 հատ 2 կ-նոց մարկա ստանալուն պէս: Նոյն տեղը տեղեկանալ
ԷԼԵՔՏՐՕՄՕՆՏԵՕՐՆԵՐԻ ԿՈՒՐՍԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
СПБ., Разъѣзжая ул., 40
(29, յուլ. 13,27) (П. 77554) 4—3

ԻՆԺԵՆԵՐ
Ի. Ս. ՊՕՆԴՕՅԵՎ
ԵՐԿԱԹԵ ԳԵՐԱՆՆԵՐ
ԿԱԹՍԱՅԻ ԵՐԿԱԹ
ԱՆԿԻՒՆԱՅԻՆ ԵՐԿԱԹ
ՏԱՆԻՔԻ ԵՐԿԱԹ
(սեւ եւ ցինկով պատած)
ՑԷՄԷՆՏ, ասֆալտ, գուդրօն, կրակի դիմացող աղիւս եւ կաւ, մեխեր, ամեն չափի եւ այլ շինուած. իրեր. համար:
—ԹԻՖԼԻՍ—
Ելիզավէտինսկայա, 164, անկիւն Բակինսկայա փ.
— Տէլէֆօն գրասենեակի № 123 —
Շինութիւնների համար աղիւս՝ Վակէում գտնվող աղիւսի սեփական գործարանից:
(7, 14, 21, 28) 34. 32—18

ՏԵԽՆԻՔԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ
ԻՆԺԵՆԵՐ
Տ. Ա. ԲՈՒԴԱՂԵԱՆԻ
Բագու, Կրասնովօդսկայա փ., տ. Աւան Իսզբաշեանցի: Հեռախօս №№ 23-49, 23-50
Առաջարկում է ամբողջ Կովկասի և Պարսկաստանի համար իսկական ԴԻԶԵԼ շարժիչներ (մօտօրներ) յայտնի ԿՕԼՕՄԵՆՍԿԻ ընկ. մեքենայագործարանից:
Հօրիզօնական անգլիական շարժիչներ (մօտօրներ) «ԿՐՕՍՍԼԷՅ» ընկերութեան մեքենայագործարանից «Դիւրացրած Դիզել» սիստեմի, որ գործ է ածվում նաւթի բոլոր տեսակներով. նաւթի ծախսն է մի ժամում ամեն մի ոյժին ½ ֆունտ կամ 200 գրամմ:
Գազային շարժիչներ, որոնք բանում են թէ բնական և թէ գեներատօրային գազով:
Ջրհան և ջրմուղ մեքենաներ (նասօսներ):
Ջրի շարժիչներ (տուրբիններ):
Սառոյց պատրաստող մեքենաներ «ԴԻՆԱՄՕ» ընկ. գործարանից ամեն տեսակի:
Երկրագործական մեքենաներ՝ լօկօմօբիլներ, ցորեն մաքրող մեքենաներ, տրակտօրներ և այլն յայտնի ամենայն ամերիկական «ԿԷՅՍ» (Case) ընկերութեան գործարանից:
Մեծ ճանապարհի վրա աշխատելու համար ԱՒՏՕՄՕԲԻԼՆԵՐ նոյն ամերիկական «ԿԷՅՍ» (Case) ընկերութեան գործարանից:
Վերոյիշեալ տեխնիքական գրասենեակը իր վրա է վերցնում զանազան գործարաններ սարքել և գործի գցել իր միջոցներով՝ ինժեներներով և վարպետներով:
Դիմել՝ Баку, Техническая Контора Т. А. БУДАГЯНЦЪ.
Արտասահմանից՝ Bacou (Russie) Bureau Technique T. A. Boudaguian, Ingénieur.
(հ. կ.) 551. 0—13

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный